

UNIVERZITET U SARAJEVU - FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA ORIJENTALNU FILOLOGIJU

Posredni prijevodi perzijskih književnih djela na zapadnom Balkanu (1990-2020)

Mentor: prof. dr. Munir Drkić

Kandidatkinja: Kanita Džaka

Sarajevo, 2024.

UNIVERSITY OF SARAJEVO – FACULTY OF PHILOSOPHY

DEPARTMENT OF ORIENTAL PHILOLOGY

FINAL MASTER'S THESIS

Indirect translations of persian literary works in Western Balkans (1990-2020)

Mentor: prof. dr. Munir Drkić

Student: Kanita Džaka

Sarajevo, 2024.

SADRŽAJ

SADRŽAJ	2
UVOD.....	3
1. 1. ODREĐENJE POSREDNOG I PONOVLJENOG PRIJEVODA	4
1.2. MOTIVI NASTANKA VIŠESTRUKIH PRIJEVODA.....	5
1.3. KLJUČNI PROBLEMI POSREDNIH PRIJEVODA NA ZAPADNOM BALKANU	8
2. ZNAČAJ SADIJA ŠIRAZIJA NA ZAPADNOM BALKANU	10
2.1. POSREDNI PRIJEVOD <i>ĐULISTANA</i> AHMEDA ANANDE.....	11
3. ZNAČAJ HAFIZA ŠIRAZIJA NA PODRUČJU ZAPADNOG BALKANA	13
3.1. ANANDIN PRIJEVOD HAFIZOVE POEZIJE	14
3.2. PRIJEVODI HAFIZOVE POEZIJE DANIJELA LADINSKOG	17
4. ZNAČAJ <i>MESNEVIJE</i> NA ZAPADNOM BALKANU.....	19
4.1. <i>MESNEVIJA</i> U PRIJEVODU VELIDA IMAMOVIĆA.....	22
4.2. ANANDIN PRIJEVOD <i>MESNEVIJE</i>	24
4.3. PRIJEVOD RUMIJEVE POEZIJE IZ PERA ALEKSANDRA ĐUSIĆA I ALEKSANDRA LJUBIŠE 25	
4.4. PRIJEVOD <i>MESNEVIJE</i> DELIBEGOVIĆA-DEDIĆA	27
4.5. OSTALA IZDANJA <i>MESNEVIJE</i>	28
5. PRIJEVODI GOVORA <i>PTICA</i> FERIDDUDINA ATTARA.....	29
5.1. <i>GOVOR PTICA</i> U PRIJEVODU AHMEDA ANANDE	29
5.2. <i>JEZIK PTICA</i> U PRIJEVODU SANDRE HRŽIĆ	30
6. PRIJEVODI <i>LEJLE I MEDŽNUNA</i> NIZAMIJA GENDŽEVIJA	30
6.1. PRIJEVOD <i>LEJLE I MEDŽNUNA</i> MEHMEDA KARAHODŽIĆA	31
ZAKLJUČAK	32
LITERATURA	33

SAŽETAK

Tema ovog rada jesu posredni prijevodi perzijskih književnih djela nastalih na zapadnom Balkanu u periodu od 1990. do 2000. godine. U radu su analizirani prijevodi klasičnih perzijskih pjesnika Hafiza Širazija, Sadija Širazija, Mevlane Dželaludina Rumija, Nizamija Gandžavija i Feriduddina Attara. Zemlje zapadnog Balkana su stoljećima bile dio Osmanskog Carstva u kojem je perzijski jezik uživao poseban status kao jezik lijepe riječi. Stoga, perzijski klasici imaju dugu tradiciju čitanja u državama zapadnog Balkana. U periodu od 1990. do danas primjetan je porast interesa za perzijska klasična djela na zapadnom Balkanu, što je odraz globalne popularnosti perzijske klasike. Tome svjedoči i pojava sve većeg broja posrednih prijevoda. Tako višestruke prijevode dobija *Dulistan* Sadija Širazija u peru Ahmeda Anande, najčešće spominjanog autora posrednih prijevoda. Kao autori indirektnih prijevoda Hafizove poezije pojavljuju se Ahmed Ananda i Danijel Ladinski. Rumijeva *Mesnevi* je djelo koje je doživjelo najviše posrednih prijevoda na zapadnom Balkanu u odnosu na sve ostale perzijske klasike. Prijevode ovog djela potpisuju Velid Imamović, Ahmed Ananda, Aleksandar Đusić i Aleksandar Ljubiša te Samir Delibegović-Dedić. Više izdanja posrednog prijevoda doživjelo je i Nizamijevo djelo *Lejla i Medžnun*, a kao prevodilac djela potpisuje se Mehmed Karahodžić. Većina ovih posrednih prijevoda sastavljena je na osnovu prijevoda na engleski jezik. Takvi prijevodi nose sa sobom niz jezičkih, stilskih i značenjskih nedostataka koji se potom iz prijevoda na engleski prenose u prijevod na neki od jezika zapadnog Balkana. U njima se također nasilno učitava mistički sadržaj tamo gdje ga nema, što naposljetku dovodi do potpuno pogrešne interpretacije djela. Nepravilni prijevodi reduciraju estetsku vrijednost izvornika i čitaocima nude iskrivljenu sliku originala, onu u kojoj je nerijetko teško prepoznati temeljne odlike perzijskih klasika.

Ključne riječi: posredni prijevod, ponovljeni prijevod, zapadni Balkan, *Dulistan*, *Divan*, *Mesnevi*, *Govor ptica*, *Lejla i Medžnu*

SUMMARY

The subject of this paper are indirect translations of Persian literary works created in the Western Balkans in the period from 1990 to 2000. The paper analyzes the translations of classical Persian poets Hafiz Shirazi, Sadi Shirazi, Mevlana Jelaluddin Rumi, Nizami Ganjavi and Feriduddin Attar. The countries of the Western Balkans were part of the Ottoman Empire for centuries, where the Persian language enjoyed a special status as a language of belles-letters. Therefore, Persian classics have a long tradition of reading in the countries of the Western Balkans. In the period from 1990 until today, there is a noticeable increase in interest in Persian classical works in the Western Balkans, which is a reflection of the global popularity of Persian classics. This is evidenced by the appearance of an increasing number of indirect translations. Sadi Shirazi's *The Gulistan* received multiple translations by Ahmed Ananda, the most frequently mentioned author of indirect translations. Ahmed Ananda and Danijel Ladinski appear as authors of indirect translations of Hafiz's poetry. Rumi's *The Mesnevi* is the work that has experienced the most indirect translations in the Western Balkans compared to all other Persian classics. The translations of this work are signed by Velid Imamović, Ahmed Ananda, Aleksandar Đusić and Aleksandar Ljubiša and Samir Delibegović-Dedić. Nizami's work *Layla and Majnun* also went through several editions of indirect translation, and Mehmed Karahodžić is the translator of the work. Most of these indirect translations are based on English translations. Such translations carry with them a number of linguistic, stylistic and semantic deficiencies which are then transferred from the translation into English to a translation into one of the languages of the Western Balkans. In these translations mystical content is also forcefully loaded where there is none, which ultimately leads to a completely wrong interpretation of the work. Improper translations reduce the aesthetic value of the original and offer readers a distorted image of the original, one in which it is often difficult to recognize the fundamental features of Persian classics.

Key words: indirect translation, re-translation, Western Balkans, *The Gulistan*, *The Divan*, *The Mesnevi*, *Conference of the birds*, *Layla and Majnun*

UVOD

Ovaj rad se bavi analiziranjem posrednih prijevoda perzijskih djela na južnoslavenske jezike zapadnog Balkana. Riječ je o djelima nekih od najpoznatijih imena perzijske književnosti, kao što su Hafiz Širazi, Sadi Širazi, Mevlana Dželaludin Rumi, Nizami Gandžavi i Feridudin Attar. Južnoslavenski govorni prostor zapadnog Balkana (Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora, Hrvatska) bio je u potpunosti ili djelimično u sastavu Osmanskog Carstva u periodu od XV do druge polovine XIX stoljeća. Poznato je da je u Osmanskom Carstvu perzijski jezik uživao poseban status kao jezik književnosti. Djela perzijskih klasika bila su proučavana, tumačena i prevođena na osmanski turski. Osvajanjima Osmanskog Carstva na području Balkana, iščitavanje perzijske književnosti prenosi se na spomenute zemlje. Utjecaj perzijske književnosti u Bosni i Hercegovini ogleda se kroz usmeno tumačenje, pisane komentare i djela bošnjačkih autora koji su pisali na perzijskom jeziku.

Do XX stoljeća klasična djela perzijske književnosti postaju svjetski poznata, uglavnom zahvaljujući prijevodima ovih djela koje potpisuju zapadni orijentalisti. Ovaj trend popularizacije perzijskih klasika prenio se i na zemlje zapadnog Balkana. Zbog sve veće zainteresovanosti za djela perzijskih autora klasičnog perioda i izvan obrazovnih krugova ljudi kojima je bila bliska osmanska kultura, pojavljuju se brojni prijevodi tih djela. Među tim prijevodima značajno mjesto zauzimaju i posredni prijevodi. Zadatak ovoga rada jeste analiza posrednih prijevoda perzijskih klasika nastalih na tlu država zapadnog Balkana. Nastanak velikog broja posrednih prijevoda na južnoslavenskim jezicima je fenomen koji zavrjeđuje pažnju i proučavanje. Temeljno pitanje ovoga rada jeste zašto se na području zapadnog Balkana, koje ima višestoljetnu tradiciju proučavanja perzijskih klasika, kao i stručnjake kvalificirane za direktni prijevod, pojavljuje veliki broj posrednih prijevoda, te koji su motivi nastanka ovih prijevoda i šta možemo zaključiti o njihovom kvalitetu.

1. 1. ODREĐENJE POSREDNOG I PONOVLJENOG PRIJEVODA

Posredni prijevod jeste svaki prijevod koji nije nastao direktno s izvornika, a najčešće nastaje na osnovu nekog trećeg teksta na trećem jeziku. Kao takvi, posredni prijevodi imaju dugu historiju i teško je odrediti kada su nastali najstariji među njima. Kanonski religijski, politički ili filozofski tekstovi prevodili su se s jezika izvornika na ciljni jezik, ili preko posrednog jezika. Međutim, tek od devedesetih godina XX stoljeća posredni prijevodi se počinju ozbiljnije proučavati u okviru *nauke o prevođenju (translation studies)*. Paul Bensimon i Antoine Berman su pokrenuli akademsku raspravu o ponovljenim prijevodima u specijalnom izdanju časopisa *Palimpsestes* 1990. godine. Godine 2006. Siobhan Brownlie je skovao termin ‘retranslation theory’ (teorija ponovljenog prijevoda) u pokušaju da prikupi teoretske diskusije i razmatranja koja se tiču fenomena ponovnog prevođenja pod jedan zajednički termin.¹

Nekada je posredni prijevod ujedno i ponovljeni prijevod istog teksta na ciljni jezik. Višestruko prevođenje nekih tekstova je vrlo stara praksa i zauzimala je značajan udio u prijevodima širom svijeta barem od XII vijeka.² Ponovljeni prijevod bismo najlakše mogli definirati kao drugi ili kasniji prijevod jednog izvornog teksta na isti ciljni jezik. U ponovljenom prijevodu, ustvari, u prvi plan pada čin ponavljanja, koji dovodi do brojnih verzija datog izvornog teksta na datom ciljnom jeziku.³ Međutim, bitno je napraviti razliku između posrednog i ponovljenog prijevoda. Naime, posredni prijevod (eng. *relay* ili *indirect translation*) predstavlja prijevod ranije prevedenog teksta na treći jezik, dok se ponovljenim prijevodom smatra prijevod na isti ciljni jezik. Drugim riječima, posredni prijevodi u aktivnom su odnosu prema posrednom tekstu na nekom trećem jeziku, dok su ponovljeni prijevodi u aktivnom odnosu prema ranijim prijevodima na ciljnom jeziku.

U oblasti studija prevođenja postoji i termin prerađenog prijevoda. U praksi nerijetko dolazi do dileme kako razlikovati prvi od ponovljenog i prerađenog prijevoda (eng. *revision*). U utvrđivanju razlika između ponovljenog i prerađenog prijevoda neophodno je izvršiti

¹ Piet Van Poucke, „Aging as a motive for literary retranslation“, *Translation and Interpreting Studies*, PhD thesis, volume 12, issue 1, John Benjamins Publishing Company, 2017, p. 94.

² Ibidem, p. 92.

³ Shatha Abdullah Abdulrahman Al-Shaye, „The Retranslation Phenomenon: A Sociological Approach to the English Translations of Dickens’ *Great Expectations* into Arabic“, *Centre for Translation Studies (CenTraS)*, University College London, p. 39-40.

komparativnu analizu prijevoda. Revizija, odnosno uređivanje, ispravljanje ili moderniziranje prethodno postojećeg prijevoda za ponovno objavljivanje, ponekad se smatra prvim korakom ka ponovljenom prijevodu.⁴

Kada je riječ o posrednim prijevodima, njihovo pojavljivanje se samo po sebi ne može ocijeniti kao negativna pojava. S druge strane, ponovljeni prijevodi se obično smatraju pozitivnim fenomenom jer vode ka raznolikosti i potpunijem razumijevanju izvornoga teksta.⁵ Zadatak prvih prijevoda je da izvorni tekst približe ciljnom jeziku i kulturi, dok prevodioci ponovljenih prijevoda imaju više slobode da se posvete stilu izvornika, a da pri tome očuvaju adekvatan prijenos u ciljnu kulturu. Pojednostavljeno, prvi prijevodi predstavljaju *podomaćivanje* izvornika, a kasniji prijevodi *postranjivanje*. Prema tome, mogli bismo reći da su kasniji prijevodi u pravilu bolji i „veći” od prvih.⁶

1.2. MOTIVI NASTANKA VIŠESTRUKIH PRIJEVODA

Svaki prijevod sa sobom nosi određene psihološke i društvene konsekvence⁷, pa se stoga i razlozi nastanka posrednih prijevoda razlikuju. Prijevodi uključuju tri strane: izvorni tekst, prevoditelja i njegovu interpretaciju, te recipijente prijevoda. Prijevod ne ovisi isključivo o izvornom tekstu i interpretaciji prevoditelja, već i o faktorima koji nemaju veze s prevođenjem kao čisto jezičkom aktivnošću kao što su razlozi za prevođenje, ciljna grupa čitatelja i sl. Društveni faktori prijevoda često su bitniji od jezičkih faktora ili same kompetencije prevoditelja.⁸ Posredni prijevodi se najčešće javljaju u prvom kontaktu među kulturama, a u kasnijoj fazi ih zamjenjuju direktni prijevodi.⁹ Međutim, u praksi se pokazuje postojanje niza drugih faktora koji određuju nastanak posrednih prijevoda.

Prijevodi u značajnoj mjeri zavise od promjena društvenog i historijskog konteksta. Ostali faktori koji presuđuju u nastanku ponovljenih prijevoda mogu biti zastarijevanje prethodnih

⁴ Kaisa Koskinen, Nike K. Pokorn, *The Routledge Handbook of Translation and Ethics*, Routledge, 2020, p. 294.

⁵ Munir Drkić, „Prijevodi poezije Hafiza Širazija na zapadnom Balkanu“, *Fluminensia*, god. 33. (2021), br. 2, 2021, str. 541.

⁶ Munir Drkić, „Prijevodi poezije Hafiza Širazija na zapadnom Balkanu“, str. 541.

⁷ Munir Drkić, „Kulturna interakcija Orijenta, Bosne i Evrope na primjeru prijevoda Rumijeve Mesnevijske na bosanski jezik“, *Sarajevski filološki susreti: zbornik radova*, god. 2, knjiga 1, 2014, str. 253.

⁸ Ibidem, str. 253.

⁹ Munir Drkić, „Prijevodi poezije Hafiza Širazija na zapadnom Balkanu“, str. 542.

prijeveda, a potom bolje znanje o izvorniku, autoru i kulturi, do ekonomskih i drugih razloga.¹⁰ Ponovljeni prijevod je uglavnom u svojevrsnom dijalogu s prethodnim prijevodima, jer ti prijevodi bi trebalo da određuju šta novi prijevod smije ili ne smije sadržavati. Zanimljivo je da ponovni prijevod može biti jednako problematičan ako se previše udalji od ranijeg prijevoda, isto kao i kada mu je preblizu: ako je previše blizu, ponovni prevodilac može biti optužen za plagijat ili intelektualnu krađu; ako je predaleko, prevodilac je možda bio previše zabrinut da bude optužen za plagijat ili nepoštenje.¹¹

Antoine Berman je autor hipoteze o ponovljenom prijevodu prema kojem je glavni motiv nastanka ponovljenog prijevoda vremenska udaljenost od nastanka prvog prijevoda. Berman smatra da je prijevod *nedovršen čin* i da je jedini način za postizanje ovog zadatka stvaranje ponovnih prijevoda tokom vremena.¹² Njegova teorija je da se svaki ponovljeni prijevod sve više približava originalu, što znači da prvi prijevodi nikada nisu najbolji. Ovaj francuski istraživač skreće pažnju na to da je i sama uloga prvih i potonjih prijevoda drugačija. Prema tome, prvi prijevod u pravilu teži odomaćivanju odnosno što razumljivijem prijevodu za kulturu primateljicu, a ponovljeni prijevod adekvaciji ili što većem prijenosu polazne kulture.¹³ Međutim, kritika na njegovu hipotezu ponovnog prevođenja odnosila se na pretjeranu pojednostavljenost. Iako bi se mnogim tekstovima ova hipoteza mogla potvrditi, postoje i oni prijevodi koji jasno pokazuju da treba ispitati neke druge motive u nastanku ponovljenih prijevoda.

Pojedini stručnjaci iz oblasti studija prevođenja vjeruju da ključni motivi za nastanak ponovljenih prijevoda imaju pozadinu u društvenom kontekstu¹⁴. Gambier navodi da se prijevodi moraju povinovati zakonima i potrebama novog vremena. Prema Gambieru, ponovljeni prijevod je određen evolucijom publike, njenim ukusima, potrebama i kompetencijama.¹⁵ Vremenom se i ciljna kultura mijenja i shodno tome je i prijevod potrebno prilagoditi zahtjevima te kulture. Novo

¹⁰ Ibidem, str. 542.

¹¹ Kaisa Koskinen, Nike K. Pokorn, *The Routledge Handbook of Translation and Ethics*, p. 188.

¹² Shatha Abdullah Abdulrahman Al-Shaye, „The Retranslation Phenomenon: A Sociological Approach to the English Translations of Dickens’ *Great Expectations* into Arabic”, str. 42.

¹³ Sandra Milanko, „O stilu književnih prevoditelja kroz prizmu ponovnog prevođenja na primjeru hrvatskih prijevoda Pirandellova romana *Njezin muž*”, *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 16, br. 2, 2020, str. 380.

¹⁴ Hossein Vahid Dastjerdi, Amene Mohammadi, „Revisiting “Retranslation Hypothesis”: A Comparative Analysis of Stylistic Features in the Persian Retranslations of *Pride and Prejudice*”, *Open Journal of Modern Linguistics*, vol. 3, no. 3, 2013, p. 175.

¹⁵ Shatha Abdullah Abdulrahman Al-Shaye, „The Retranslation Phenomenon: A Sociological Approach to the English Translations of Dickens’ *Great Expectations* into Arabic”, p. 43.

društveno ustrojstvo i sve promjene koje ono podrazumijeva dobar su motiv za nastanak ponovljenih prijevoda. Susam-Sarajeva vjeruje da se ponovno prevođenje mnogo više tiče potreba i stavova ciljane kulture u odnosu na bilo koju inherentnu karakteristiku izvornog teksta koja ga čini sklonim ponovljenom prijevodu.¹⁶

Gambier još ističe da ponovljeni prijevod daje mogućnost nove interpretacije, s obzirom na to da drugi prevodilac posjeduje više znanja o jeziku i kulturi izvornika. Drugim riječima, suvremeni ili *vrući* prijevod ne može iskoristiti recepciju i istraživačko znanje koje se akumulira tek postepeno i koje je dostupno za kasnije, *hladne* ponovljene prijevode.¹⁷ Paloposki i Koskinen navode da izvorni tekst može biti unekoliko dalek i stran ciljnoj kulturi, tako da se često očekuje udomaćenija, sveobuhvatnija verzija prijevoda i čini se da kasniji prijevodi imaju koristi od većeg poznavanja izvorne kulture.¹⁸ Stoga i detaljnije poznavanje kulture izvornog teksta možemo smatrati jednim od motiva pojavljivanja ponovljenog prijevoda.

Vennuti navodi da ponovljeni prijevod može nastati kako bi se potvrdio autoritet neke institucije (akademske, vjerske...). U vjerskim institucijama, ponovljeni prijevodi pomažu definiranju i usađivanju ortodoksnog vjerovanja zapisivanjem kanonskih tekstova s interpretacijama koje su usklađene sa preovlađujućom teološkom doktrinom.¹⁹ Ponovljeni prijevodi mogu nastajati iz ideoloških razloga. Ideologija se u ovom kontekstu odnosi na utjecaj vanjskih sila (politike, religije, institucija i kulture u najširem smislu) na odluku da se ponovo prevede određeni izvorni tekst.²⁰

Ponovljeni prijevodi mogu nastajati i zbog potrebe za novom interpretacijom djela, na primjer adaptacijom književnog djela za djecu. Iako ovo može imati veze sa jezičkim promašajima i nepreciznošću u opisu izvornog teksta, ono na što *niski kvalitet* također može upućivati jeste potreba za novom interpretacijom datog djela.²¹ Potreba za drugačijom interpretacijom, npr.

¹⁶ Tiago Cardoso, „Harvesting new realities in Portugal: literary retranslation and J. D. Salinger’s *The catcher in the rye*”, *Translation Matters*, vol. 3, no. 1, p. 79.

¹⁷ Kaisa Koskinen, Nike K. Pokorn, *The Routledge Handbook of Translation and Ethics*, p. 296.

¹⁸ Hossein Vahid Dastjerdi, Amene Mohammadi, „Revisiting “Retranslation Hypothesis”: A Comparative Analysis of Stylistic Features in the Persian Retranslations of *Pride and Prejudice*”, p. 175.

¹⁹ Tiago Cardoso, „Harvesting new realities in Portugal: literary retranslation and J. D. Salinger’s *The catcher in the rye*”, p. 80.

²⁰ Piet Van Poucke, „Aging as a motive for literary retranslation”, p. 98.

²¹ Tiago Cardoso, „Harvesting new realities in Portugal: literary retranslation and J. D. Salinger’s *The catcher in the rye*”, p. 78.

prijevodom koji će odgovarati dječijoj publici, također može biti razlog nastanka ponovljenog prijevoda. U teoriji, ponovljeni prijevod mora na neki način predstavljati promjenu u recepciji, ili makar biti pokrenut ovom promjenom.²²

Ponovljeni prijevodi ne nastaju uvijek shodno motivima prevodioca ili potrebama recipijenata. Nekada su čak izdavači, njihova politika i cijelo tržište koje stoji iza prodaje knjiga nevjerovatno moćni faktori kada se radi o razlozima ponovnog prevođenja određenih tekstova.²³ Izdavanje ponovljenih prijevoda omogućava brz i lagan profit izdavačkim kućama. Uzimajući u obzir činjenicu da izdavači recikliraju tekstove umjesto da prodaju nove, troškovi proizvodnje su smanjeni, pa je ovo niskorizično ulaganje.²⁴ Izdavačke kuće mogu iskoristiti potencijal književnih djela koja su vremenom pala u zaborav. Vanderschelden napominje da ponovljeni prijevod može doprinijeti oživljavanju interesa za davno zaboravljeni književni tekst, a izdavači mogu koristiti te ponovljene prijevode kao pozitivno književno i komercijalno sredstvo, ako se prevodilac smatra priznatim autorom na ciljnom jeziku.²⁵ Ponovljeni prijevod može biti jednostavniji, lakši i isplativiji za izdavače. Stjecanje prava na postojeći prijevod može biti teško ili preskupo, a prestanak autorskih prava na izvorni tekst učinio bi tekst slobodno dostupnim i podstakao nove izdavače da izdaju alternativne prijevode, koji bi bili njihovi za slobodno ponovno štampanje.²⁶

1.3. KLJUČNI PROBLEMI POSREDNIH PRIJEVODA NA ZAPADNOM BALKANU

Osnovna pretpostavka za nastanak posrednog prije neposrednog prijevoda, prema studijama prevođenja, jeste da su ciljna i izvorna kultura međusobno udaljene. U takvoj je situaciji razumljiv nastanak posrednih prijevoda preko prijevoda sa svjetski poznatih jezika kao što je engleski, ili francuski. Iz toga se jasno da zaključiti da je pitanje posrednih prijevoda povezano sa politikom 'manjih' i 'većih' jezika. Ukoliko je neko djelo prevedeno na neki od svjetski poznatih, 'velikih', 'centralnih' jezika, to djelo postaje atraktivnije za posredni prijevod na 'manje' jezike.

²² Vidjeti: <https://brill.com/display/book/9789004517875/BP000008.xml>, (12.10. 2024, 12:50h)

²³ Tiago Cardoso, „Harvesting new realities in Portugal: literary retranslation and J. D. Salinger’s *The catcher in the rye*”, p. 78.

²⁴ Ibidem, p. 78.

²⁵ Shatha Abdullah Abdulrahman Al-Shaye, „The Retranslation Phenomenon: A Sociological Approach to the English Translations of Dickens’ *Great Expectations* into Arabic”, p. 46.

²⁶ Vidjeti: https://www.aieti.eu/enti/retranslation_ENG/entry.html, (12.10. 2024, 13:10h)

Takav način razmišljanja dovodi do apsurdnih, ali ne rijetkih situacija, poput onih gdje se radije uzima postojeći engleski prijevod koji se onda prevodi na ciljni jezik, iako postoje obrazovani prevodioci kvalificirani za sastavljanje direktnog prijevoda .

Što je tekst kulture izvornika dalji, to je mogućnost da se prevodilac iz ciljne kulture suoči s kritikama manja. Takva situacija omogućava prevodiocu veći nivo slobode u njegovom prijevodu. Upravo je takav pristup iznjedrio Fitzgeraldov prijevod Hajamovih *Rubaija* s perzijskog na engleski jezik i omogućio mu globalno dobru recepciju. Fitzgerald je imao slobodu prevesti Hajamove *Rubaije* onako kako ih on razumije, budući da je bio prvi koji ih predstavlja zapadnoj kulturi uopće.²⁷ Izdavanje posrednih prijevoda nastalih na osnovu nekog engleskog prijevoda nerijetko se vezuje za finansijsku dobrobit izdavačkih kuća. Naime, izdavači posebnu pažnju posvećuju djelima koja su već prevedena na engleski, s obzirom na to da takva djela obično imaju veću čitateljsku publiku. U slučaju udaljenosti ciljne i kulture izvornika nerijetko se javlja problem nedostatka kvalificiranih prevodilaca koji dobro znaju jezik izvornika i prijevoda. I Washbourne i Ringmar su naznačili da je najočigledniji, ali svakako ne i jedini razlog za posredni prijevod nedostatak kompetencije na izvornom jeziku.²⁸

Interesantno je posmatrati ova dva kriterija na zapadnom Balkanu: udaljenost kulture i nedostatak kvalificiranih prevodilaca u nastanku posrednih prijevoda na zapadnom Balkanu. Prije toga treba reći da je uloga engleskog kao jezika posrednika neosporna. Međutim, u slučaju prijevoda perzijskih klasika na južnoslavenske jezike zapadnog Balkna, u prvom redu bosanski jezik, nema toliku važnost. Bosansko-hercegovačka kultura je blisko komunicirala s perzijskim klasicima. Međusobna geografska udaljenost ipak nije spriječila razvoj književnosti pisane na perzijskom jeziku u Bosni, kao ni druge oblike zanimanja za perzijsku književnost koja se ogleda u sastavljanju komentara perzijskih klasika, te osmansko-perzijskih i arapsko-perzijskih rječnika. Tako su i autori u osmanskoj Bosni skoro pet stoljeća pisali (i) na perzijskom, a da niko od njih nije posjetio Iran, zbog dugotrajnih neprijateljstava i ratova između Osmanskog Carstva i safavidskog Irana.²⁹ Jedan od najpoznatijih komentatora Hafizovog *Divana*, Ahmed Sudi Bošnjak,

²⁷ Munir Drkić, „Kulturna interakcija Orijenta, Bosne i Evrope na primjeru prijevoda Rumijeve Mesnevijske na bosanski jezik”, str. 256.

²⁸ Wenjie Li, „The Complexity of Indirect Translation: Reflections on the Chinese Translation and Reception of H. C. Andersen's Tales”, *Orbis Litterarum*, vol. 72, issue 3, 2017, p. 184.

²⁹ Ahmed Zildžić, „Ogled o prijevodu i prevodiocima”, *Odjek*, vol. 7, no. 25, 2022, str. 54.

je porijeklom iz Bosne. Sve ove činjenice potvrđuju direktni kulturološki i literarni dodir između dvije kulture, a samo u Gazi Husrev-begovoj biblioteci postoje desetine rukopisa Hafizovog *Divana*, Sa'dijevih, Attarevih, Rumijevih i djela drugih perzijskih klasika.³⁰

2. ZNAČAJ SADIJA ŠIRAZIJA NA ZAPADNOM BALKANU

Sadi Širazi jedan je od najpoznatijih perzijskih pjesnika i pisaca. Živio je u XIII stoljeću, a iza sebe je ostavio dva kapitalna djela etičko-didaktičkog karaktera, jedno u prozi – *Dulistan* i drugo u poeziji – *Bustan*. Pored toga, Sadi je autor više gazela sa socijalnom tematikom, kao i kupleta i katrena pisanih na arapskom i perzijskom jeziku. Njegov književni stil, iako oponašan na širokom geografskom prostoru, od Indijskog potkontinenta do različitih dijelova Osmanskog Carstva, ostao je nenadmašiv i upamćen po nedostižnoj lahkoći.

Osim što je bio literarni uzor, Sadijev *Dulistan* je bio udžbenik islamske etike i perzijskog jezika. Tako se *Dulistan* izučavao u medresama Osmanskog Carstva. Iako je perzijski jezik, na kojem je *Dulistan* napisan, bio prepreka da ovo djelo dopre izravno do naroda, njega čitaju i izučavaju znalci perzijskog jezika, raspravljaju i prepričavaju anegdote i citiraju stihove u raznim zgodama, sve sa ciljem prenošenja poduke.³¹

Sadi je bio literarni uzor i bošnjačkim autorima koji su pisali na perzijskom, a jedan od njih je Fevzija Mostarac. Njegovo djelo *Bulbulistan* predstavlja nastavak, slijed žanrovskih tendencija koje su svoje formalne i poetičke konture poprimile tokom XIII stoljeća u *Dulistanu*³². U komentatorskoj književnosti nezaobilazno je ime Ahmeda Sudija Bošnjaka, koji je živio i stvarao u XVI stoljeću. Sudi je napisao komentar na Sadijev *Dulistan* i *Bustan*, koji su prevedeni s turskog na perzijski, a sama ta činjenica svjedoči o poklanjanju izuzetne pažnje i dobrom prijemu ovih komentara kod iranskih naučnika i književnika.³³ Većina istraživača smatra Sudijev komentar *Bustana* najuspješnijim komentarom napisanim na osmanskome turskom.

³⁰ Ahmed Zildžić, „Ogled o prijevodu i prevodiocima”, str. 54.

³¹ Salih A. Trako, „Predgovor“, *Dulistan*, El-Kalem, Sarajevo, 1989, str.13.

³² Namir Karahalilović, *Kritičko izdanje djela Perivoj slavuja (Bolbolestan) autora Fevzija Mostarca*, Filozofski fakultet u Sarajevu, 2014, str. 6.

³³ Bećir Džaka, „Sudijevi komentari na perzijskom jeziku“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 39/1990, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1990, str. 174.

2.1. POSREDNI PRIJEVOD *DULISTANA* AHMEDA ANANDE

Ime Ahmeda Anande se nerijetko susreće u posrednim prijevodima perzijskih klasika na bosanski jezik. Ananda je autor više izdanja istog posrednog prijevoda *Dulistana* (2005, 2015, 2020). Potrebno je naglasiti da je integralni i neposredni prijevod ovog Sadijevog djela 1989. godine stavio Salih Trako, višegodišnji saradnik Orijentalnog instituta i predavač perzijske književnosti na Filozofskom fakultetu. U svom izdanju iz 2015. godine Ananda navodi da je prijevod Sadijevog *Dulistana* bazirao na četiri uporedna izvornika: James Rossov i Richard Burtonov, prijevod Saliha Trake na bosanski jezik i perzijski izvornik.³⁴ Ananda se ne osvrće na prijevod Trake i ne navodi da je njegov prijevod neadekvatan pa zbog toga ostaje nejasno da li je Ananda imao ambicije u unapređivanju prethodnog prijevoda. Ovo izdanje praćeno je i rječnikom manje poznatih riječi na kraju knjige, kao i komentarima u podnožnim bilješkama.

Anandin izbor da svoj prijevod bazira na, kako navodi, četiri izvora, mogao bi biti problematičan iz više razloga. Za početak, on navodi da se za sastavljanje svog prijevoda koristio i perzijskim izvornikom, iako nije znao perzijski jezik. Naime, Ananda nema formalnu naobrazbu koja bi mu omogućila da prevodi djela perzijskog jezika, a nije se mogao konsultirati s komentatorskom književnošću na perzijskom ili osmanskome turskom jeziku. Drugo, izbor engleskih prijevoda *Dulistana* je također sporan. Pojedini kritičari za engleskog orijentalistu Richarda Burtona (prijevod *Dulistana* iz 1901) sumnjaju da je perzijski jezik znao toliko dobro da bi se mogao posvetiti prevođenju zahtjevnih djela poput *Dulistana*. Naime, za vrijeme kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih godina XIX stoljeća, kada su *Rubaije* Omera Hajama u prijevodu Edwarda Fitzgeralda bile popularne među ograničenim brojem engleskih intelektualaca, Burton nije bio u stanju procijeniti da li je riječ o prijevodu ili engleskoj poemi.³⁵

Ananda piše da je tragao na internetu o prevodiocima *Dulistana* na engleski jezik i naišao na imena poput: Edward R. Eastwick, Omar Ali Šah, Ralph Waldo Emerson, Edwards Rehatek, itd. Međutim, izbor engleskih izdanja Rossa i Burtona za temelj svog prijevoda opravdava tvrdeći da su stariji prijevodi mnogo bolji i jezgrovitiji. Ananda to metaforički podupire govoreći da ne može

³⁴ Ahmed Ananda, *Dulistan*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2015, str. 26.

³⁵ John David Yohannan, „Did Sir Richard Burton Translate Sadi’s Gulistan?“, *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, no. 3/4, Cambridge University Press, 1950, p. 176.

čovjek koji nije plivao govoriti o plivanju, te kako su prevodioci tog vremena putovali i mnogo boravili na istoku, te su pored znanja jezika, upoznali i običaje istočnih naroda³⁶. Međutim, ovo definitivno nije dovoljno dobro objašnjenje za izbor izdanja iz 1901. kao temelj prijevoda na bosanski jezik. Ovo također pokazuje koliko je Ananda neupućen u kvalitetne prijevode *Dulistana* na engleski jezik. Isto tako, teza da bi noviji prijevodi u pravilu trebali biti bolji od starijih je u slučaju Anandinog prijevoda neprimjenjiva.

Anandin prijevod *Dulistana* (2005) izdavačka kuća Buybook objavila je u posebnoj ediciji pod naslovom *Sufistan*. U ovoj ediciji može se pronaći niz drugih posrednih prijevoda klasičnih perzijskih klasika pod naslovima kao što su *Sedamdeset sehura sa Hafizom*, *Mesnevija III*, *Mesnevija IV*. Simptomatično je da ova izdanja ne sadrže recenziju, vjerovatno jer su izdavači bili svjesni etičke problematičnosti objavljivanja ovakvih prijevoda. To primjećuje i Zildžić te u svojoj oštroj kritici dodaje da su autori i izdavačke kuće odlučili zaobići svakoga ko bi o tim prijevodima mogao dati stručnu ocjenu (redaktore prijevoda, recenzente i sl.).³⁷ Također, Ananda ne daje nikakve podatke o izučavanju Sadijevog *Dulistana* i njegovog značaja u Bosni i Hercegovini.

U konačnici, niz nelogičnosti koje se slijede u izdavanju posrednih prijevoda (postojanje kvalificiranih prevodilaca, kao i činjenica da su kultura izvornika i ciljana kultura ostvarile blizak kontakt) rezultiraju prezentacijom nedostatnih verzija originalnih djela koje se kao takve prezentiraju široj čitateljskoj publici. Ovakvi prijevodi ne zadovoljavaju temeljne karakteristike kvalitetnih prijevoda, kao što su očuvanje formalno-stilskih karakteristika djela i originalnih ideja autora. Kao rezultat toga prijevodi koji nam se danas nude ni stilski, ni estetski, a niti filološki ne zadovoljavaju osnovna mjerila korektnosti i samim tim ne predstavljaju autentične prikaze djela na koja se odnose.³⁸ Može se pretpostaviti da motivi za objavljivanje ovih prijevoda potiču iz ličnih impersija koje prevodilac ima prema djelu, a koje su izgrađene na krivoj slici o čitavoj jednoj tradiciji. Također, kao motivi objavljivanja prijevoda ne mogu se isključiti ni finansijska korist, kao i općinjenost engleskim prijevodima iz XIX stoljeća.

³⁶ Ahmed Ananda, *Dulistan*, str. 26.-27.

³⁷ Zildžić Ahmed, „Ogled o prijevodu i prevodiocima”, str. 56.

³⁸ Zildžić Ahmed, „Ogled o prijevodu i prevodiocima”, str. 56.

3. ZNAČAJ HAFIZA ŠIRAZIJA NA PODRUČJU ZAPADNOG BALKANA

U XX stoljeću Hafizova poezija postaje popularnija na Zapadu, posebno Sjevernoj Americi. Ovo zanimanje za perzijsku liriku na engleskom jeziku promaknulo je i Hafizovu poeziju na pozornicu svjetske književnosti. Iako se na perzijsku poeziju gledalo možda površno, kao izvor mističkog nadahnuća u savremenom dobu koje žudi za prijeko potrebnom duhovnošću³⁹, ova popularnost zahtijevat će sve obimnije prevodilačke poduhvate perzijskih klasika, pa i Hafizove poezije. Trend popularnosti perzijske književnosti preselio se sa Zapada i na područje Balkana, posebno na razmeđu XX i XXI stoljeća. Za to je postojalo više razloga, od kojih je najbitniji okretanje orijentalno-islamskoj tradiciji prevashodno kod Bošnjaka u sklopu nacionalne i vjerske obnove.⁴⁰

U bosanskoj kulturnoj tradiciji, *Divan* Hafiza Širazija odranije je imao posebno mjesto. Njegova važnost ogledala se u usmenim tumačenjima, pisanim komentarima i utjecaju na lokalne autore u osmanskome periodu. Hafizov *Divan* bio je jedno od najčitanijih djela u Osmanskom Carstvu, a veliku ulogu imao je u osmanskoj divanskoj poeziji, koja je nastajala i razvijala se pod snažnim utjecajem klasične perzijske književnosti.⁴¹ Divanska osmanska književnost se snažno oslanjala na simbole preuzete iz perzijske gnostičke poezije. U Bosni i Hercegovini, kao integralnom dijelu Osmanskog Carstva, Hafizov *Divan* je bio neizbježan izvor nadahnuća za bošnjačke autore, koji su pisali pod utjecajem ovog perzijskog autora. Hasan Zijaija Mostarac i Derviš-paša Bajezidagić su napisali *nazire*⁴² na dva Hafizova gazela. Ne treba zaboraviti ni da je među najznačajnijim autorima najkomentiranijeg perzijskog klasika nakon *Mesnevi*je, Hafizovog *Divana*, Ahmed Sudi Bošnjak. Prijevodi Hafizove poezije na bosanski jezik pojavljuju se od druge polovine XIX stoljeća, a za vrijeme osmanske vladavine, ovaj i drugi tekstovi perzijske književnosti čitali su se ili na jeziku originala, ili u prijevodu na osmanski turski. Ova činjenica

³⁹ Munir Drkić, „Prijevodi poezije Hafiza Širazija na zapadnom Balkanu“, str. 12.

⁴⁰ Ibidem, str. 12.

⁴¹ Munir Drkić, „Recepcija Hafizove poezije u bošnjačkoj književnoj tradiciji“, *Živa Baština: časopis za filozofiju i gnozu*, god. 3, br. 7, 2017, str. 45.

⁴² Žanr pandan-pjesme, pjesme-paralele, prvobitno nastao u arapskoj i perzijskoj književnosti, a odatle je preuzet u osmansku divansku književnost. Ima takvu formu „kojom jedan autor oponaša drugoga na način da drugim riječima, ali istom rimom, ritmom, pa čak i sadržajem, kaže ono što je izrekao autor kojega želi oponašati.“ (Vidi: Fehim Nametak, „Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti“, Orijentalni institut u Sarajevu, 269. – Posebna izdanja XXVII, Sarajevo, 2007, str. 189.)

potvrđuje dugu tradiciju proučavanja perzijskih klasika na prostoru Bosne i njenim zanimanjem uglavnom u okvirima obrazovane elite.

3.1. ANANDIN PRIJEVOD HAFIZOVE POEZIJE

Godine 2004. izdat je prijevod Hafizove poezije pod naslovom *Divani Hafez: sedamdeset sehura sa Hafezom* koji je sastavio Ahmed Ananda. Anandin prijevod sastoji se od uvoda (ix-xxv), filološkog prijevoda na lijevoj strani i prepjeva na desnoj strani svih listova (2–141), te komentara svih pjesama (143–213) i rječnika manje poznatih riječi (217–231).⁴³ Na početku uvoda Ananda ukratko opisuje svoje spiritualno i fizičko putovanje ka Hafizu, počevši od toga da se sa Hafizovim stihovima prvi put susreo na putovanju u Indiji. Taj prvobitni susret s Hafizovim stihovima je, kako prevodilac opisuje, na njega ostavio snažan emotivni utisak: „Sjećam se da su se nebesa tada okrenula oko mene.“⁴⁴ U periodu otkrića Hafizove poezije, Ananda kaže da nije znao ništa o islamu i sufizmu. Više od desetljeća kasnije oputovao je u Širaz, a prije tog putovanja je imao iskustva u prevođenju Hafizovih gazela. Autor ne nudi nikakav uvid u nastanak spomenutih prijevoda, već samo navodi da mu je tada pošlo za rukom da prevede stotinu njegovih gazela.⁴⁵

Iz uvodnog dijela nije teško zaključiti da je Anandin motiv za sastavljanjem prijevoda Hafizovih gazela subjektivan. Predgovori i drugih Anandinih prijevoda perzijskih klasika napisanih u *ich*-formi otkrivaju autorovu ushićenost spram poezije na perzijskom jeziku. Iako nekvalificiran za sastavljanje kvalitetnog prijevoda, Ananda se odlučuje na ovaj korak pod utiskom ličnih impresija i zadivljenosti koje osjeća spram Hafizove poezije. U poglavlju naslovljenom „Neka mišljenja o Hafizu“ prevodilac donosi citate historijskih ličnosti i njihovih stavova o Hafizu. U te ličnosti spadaju i neki istočni autoriteti poput Devletšaha Semerkandija, ali i zapadnih orijentalista kao što su Henry Clarke Wilberforce i Charles Stewart. Ananda u ovom dijelu spominje i Ahmeda Sudija Bošnjaka, ali ne u svjetlu njegovog komentatorskog rada perzijskih klasika, između ostalih i Hafizovog *Divana*. S obzirom na to da se ni u jednom dijelu ne osvrće na historiju i tradiciju perzijskih klasičnih tekstova na Balkanu, ostaje upitno da li i u kojoj mjeri je

⁴³ Munir Drkić, „Prijevodi poezije Hafiza Širazija na zapadnom Balkanu“, str. 12.

⁴⁴ Ahmed Ananda, *Divani Hafez: Sedamdeset sehura s Hafezom*, Buybook, Sarajevo, 2004, ix.

⁴⁵ Ibidem, xx.

autor uopće i upoznat s komentatorskim radom Sudija, a tako i općenito s utjecajem poezije Hafiza Širazija.

Za nas je ključni odjeljak onaj kojeg autor naslovljava s „Ovaj prevod“. U njemu imamo priliku pročitati niz zbunjujućih podataka o nastanku ovog prijevoda Hafizove poezije. Kako je već prethodno rečeno, klasična perzijska književnost ima dugotrajno prisustvo i dobro je poznata u obrazovanim krugovima duže od pet stoljeća. Osim toga, od polovine XIX stoljeća, Hafizova poezija prevodi se na južnoslavenske jezike pa je tako poznata i dostupna i onima koji ne znaju perzijski jezik. Ove historijske činjenice osporavaju potrebu nastanka posrednog prijevoda u uvjetima u kojima dvije kulture nisu u direktnom ili bliskom dodiru, pa im je potrebna kultura i jezik medijator. Ananda navodi kako je u sačinjavanju svog prijevoda uglavnom koristio engleski prijevod Henryja Clarka Wilberforcea, koji ima i uporedni perzijski izvornik.⁴⁶ Iz tvrdnje da je pri sasatavljanju ovog prijevoda „uglavnom“ korišteno Clarkovo izdanje pretpostavljamo da je Ananda u svoj prijevod uključio i neke druge izvore, mada ne znamo koje. Izbor prijevoda ovog engleskog orijentaliste također je diskutabilan i štetan po značenje, posebno gnostičkog sadržaja Hafizovih gazela. Ovaj prijevod karakteriše izuzetno sufijska interpretacija, praćena masom neprilagođenih podataka koji zamagljuje sve poetske kvalitete originala.⁴⁷

Zabrinjavaju neke konstatacije u tekstu, a tiču se autorovog odnosa spram izvornog teksta. Tako Ananda navodi da mu perzijski jezik nije nepoznat⁴⁸, te kako je s vremenom, učeći ga i prevodeći sve više bio u stanju da se potpomogne (akcenat na potpomogne!) tim znanjem. Sasvim površno znanje o tekstu izvornika Ananda potkrepljuje površnim tvrdnjama o tome da su perzijski jezik i posebno njegova gramatika daleko lakše od, recimo arapske gramatike, te kako mu je poznavanje sanskrita olakšalo da uđe u bit tog jezika, iako je riječ o drugačijem jeziku od perzijskog.⁴⁹ Iz svega navedenog da se zaključiti da autor ne može pročitati prostu rečenicu na perzijskom, jer ne poznaje slova perzijskog alfabeta, dok u nešto širem značenju to kazuje da ne posjeduje minimum pozitivnih saznanja o perzijskoj književnosti.⁵⁰

⁴⁶ Ahmed Ananda, *Divani Hafez: Sedamdeset sehura s Hafezom*, xxii.

⁴⁷ Vidjeti: [HAFEZ x. TRANSLATIONS OF HAFEZ IN ENGLISH – Encyclopaedia Iranica](#), (12.11.2024. u 14:30h)

⁴⁸ Ahmed Ananda, *Divani Hafez: Sedamdeset sehura s Hafezom*, xvii.

⁴⁹ Ibidem, xxii.

⁵⁰ Zildžić Ahmed, „Ogled o prijevodu i prevodiocima”, str. 57.

Prevodilac navodi da je Hafizova poezija bremenita simbolima, te da Hafiz govori „jezikom tajni“, a to je jezik koji mogu prevoditi samo oni koji ga poznaju. Međutim, on navodi: „Ja ni u kom slučaju ne želim tvrditi da poznajem taj jezik, pa ipak nekakav prevod i čak komentari su pred vama.“⁵¹ Za komentare na kraju knjige sam autor kaže da ni u kom slučaju nisu apsolutni, te da su samo jedno, prilično subjektivno viđenje *Divana*⁵² - što će reći da se čak ni komentatorskom dijelu prijevoda Ananda nije posvetio s naučnog aspekta. Autorovo neznanje jezika izvornika također mu je onemogućilo da svoj komentarski rad bazira na perzijskim ili osmanskim komentatorima.

Važna karakteristika Hafizove poezije jeste dugačka tradicija njene dvojake interpretacije. Ljubavni lirski gazel i sufijski gazel se kod Hafiza Širazija stapaju u jedno. Neki su gazeli više profanog, a drugi više gnostičkog karaktera, dok se u vezi s trećim gazelima u Hafizovom Divanu ne može sasvim jasno suditi, budući da se ne može nedvojbeno odrediti njihov kontekst te da se neki literarni simboli i motivi mogu tumačiti na više načina.⁵³ Način na koji Ananda predstavlja Hafiza je dosta subjektivan i pojednostavljen. On Hafiza doživljava kao sufiju, tvrdeći da u *Divanu* pronalazimo sve temeljne sufijske misli. Ovakvim stavom Ananda u potpunosti zatire drugu dimenziju Hafizove poezije, koja se ne smije okarakterisati kao isključivo sufijska. Takav je pristup Drkić ocijenio na sljedeći način: „Ovaj je navod problematičan iz dva razloga: prvo, zato što se u njemu međusobno suprotstavljaju književnost i sufizam (...) drugo, zato što pokazuje da prevoditelj nije bio upoznat s brojnim ranijim studijama koje Hafiza ne predstavljaju kao sufiju.“⁵⁴

Osim što nije upućen u tekst izvornika, kao ni komentare Hafizovih gazela, prevodilac ne posjeduje potpuno saznanje o prethodnim prijevodima Hafizovog *Divana*. Autor sam tvrdi da „tu i tamo postoje prevodi *Divana* u Bosni, ali mi nije poznato u kom opusu.“⁵⁵ Ananda samo spominje da postoji prijevod Džake⁵⁶ koji je preveo cijeli *Divan*, a njegov prijevod bit će objavljen tek pet godina nakon Anandinog prijevoda. Još jedna problematična tvrdnja je ona u kojoj autor navodi da je stihove Hafiza preveo doslovno i u slobodnom duhu (?), pri čemu kaže da u doslovnom

⁵¹ Ahmed Ananda, *Divani Hafez: Sedamdeset sehura s Hafezom*, xxiii.

⁵² Ibidem, xxiii.

⁵³ Munir Drkić, „Recepcija Hafizove poezije u bošnjačkoj književnoj tradiciji”, str. 46.

⁵⁴ Munir Drkić, „Prijevodi poezije Hafiza Širazija na zapadnom Balkanu“, str. 549.

⁵⁵ Ahmed Ananda, *Divani Hafez: Sedamdeset sehura s Hafezom*, xxiv.

⁵⁶ Hafiz Širazi, *Divan*, s perzijskog preveo: Bećir Džaka, Naučnoistraživački institut IBN SINA, Sarajevo, 2009.

prijevodu nije mijenjao izvornu misao Hafiza⁵⁷. Teško da ovakva konstatacija može imati smisla s obzirom na to da je autor dodir sa Hafizovim stihovima i mislima ostvario preko engleskog, a ne perzijskog izdanja. Još navodi da je u „slobodnom prijevodu” povremeno odstupao od izvornog teksta nastojeći da izbjegne neke reference koje nisu aktuelne za nas, a to je spominjanje nekih ljudi i događaja koji su bili aktualni za vrijeme Hafiza⁵⁸ – iako ovakva tvrdnja ostaje zbunjujuća.

3.2. PRIJEVODI HAFIZOVE POEZIJE DANIJELA LADINSKOG

Jedan od posrednih prevodilaca Hafizove poezije je i Danijel Ladinski. Ladinski je autor nekoliko izdanja Hafizove poezije, pod naslovima: *Dar: pesme Hafiza čuvenog sufijskog učitelja* (2015.), *Večeras je tema ljubav: 60 pomamnih i nežnih pesama od Hafiza* (2015.), i *Čuo sam božiji smeh: slobodni prepevi Danijela Ladinskog* (2015, 2017). Posljednji prijevod Hafizove poezije štampan je u Beogradu. Ladinski je ovaj prijevod napisao na engleskom, a na srpski jezik preveo ga je Aleksandar Đurić. Slično kao i kod Anande, i Ladinski u predgovoru navodi da je njegovo zanimanje Hafizovom poezijom počelo za vrijeme njegovog boravka u Indiji, gdje je razgovarao s izvjesnim zoroastrovcem o tome kako Zapad nedovoljno poznaje Hafiza: „Tako je počeo ovaj posao. Te noći sam, služeći se doslovnim viktorijanskim prevodom napisao svoju prvu modernu verziju jedne Hafizove pesme.”⁵⁹

Kao i Ananda, Ladinski se koristi engleskim prijevodom u pisanju svog prijevoda na srpski. Tačnije, prepjevi Ladinskog se zasnivaju na, po njegovoj ocjeni izvanrednom prevodu Hafizovog *Divana*, koji je prvi put bio objavljen 1891. godine, a koji je napravio Willberforce Clarke.⁶⁰ No, pitanje je na osnovu čega Ladinski, koji sam ne zna perzijski jezik, ocjenjuje ovaj prijevod izvanrednim, s obzirom na to da ga nikako nije mogao uporediti sa originalom.

Ladinski navodi da je bilo posebno zahtjevno zadržati rimu, te da se on prevashodno usredsredio na iskopavanje, ogoljavanje i razotkrivanje zapanjujuće 'muzičke' draži koju je nalazio utkanu u *Divan*.⁶¹ Ladinski također naginje sufijskoj dimenziji Hafizovih gazela. U predgovoru

⁵⁷ Ahmed Ananda, *Divani Hafez: Sedamdeset sehura s Hafezom*, xxiv.

⁵⁸ Ibidem, xxiv.

⁵⁹ Danijel Ladinski, *Čuo sam božiji smeh*, IP Esoteria, Beograd, 2017, str. 9.

⁶⁰ Ibidem, str. 9.

⁶¹ Danijel Ladinski, *Čuo sam božiji smeh*, str 11.

napominje da je u djelu više puta riječi poput *Okean*, *Nebo*, *Sunce* i *Mjesec* navodio sa velikim početnim slovom, jer se one, prema njegovom doživljaju, odnose na Boga. Za Hafizov *Divan* još kaže da je on „klasično delo u literaturi sufizma, drevne duhovne tradicije koja naročito ističe duboku, često ushićenu, sudsređenu predanost Bogu“.⁶² Za Ladinskog je sufizam u definiciji oblik islamskog mysticizma, samo što on dodaje da je taj mysticizam postojao i u mnogim drugim zemljama i kulturama, od stare Grčke, preko Isusovog doba, do Muhammedovog.⁶³

Čisto sufijski doživljaj Ladinskog kojeg gaji spram Hafizove poezije vidi se i kroz način na koji on opisuje tu poeziju: „Hafiz u ovim pesmama ističe postojanje rupa u krovu, pukotina u zidovima i prednjih i zadnjih vrata Božijih omiljenih Krčmi...“⁶⁴ Autor također u predgovoru navodi i podatke o Hafizovom životu. U dijelu pod naslovom „Izabrana bibliografija“ Ladinski navodi da je prijevod Willberforcea Clarkea na engleski jezik doslovan prijevod kojim se najviše koristio u svom radu.⁶⁵ Prepjev Ladinskog nije usamljen slučaj u moru prijevoda koji su nastajali na osnovu istraživača poput Clarkea, Nicholsona i Arberryja. Međutim, problem ovih prijevoda jeste to što nerijetko pridaju malo ili nimalo pažnje kulturnom i društvenom kontekstu u kojem je poezija nastala. Riječ je o odvajanju klasične perzijske poezije od njenih kulturoloških izvora i njenom transponiranju u savremeni kontekst zapadnih društava. Drugim riječima, prevodioci primjenjuju strategiju agresivnog podomaćivanja izvornika na perzijskom jeziku. Kao posljedica tako slobodnog pristupa, znatan broj engleskih prijevoda ne može se čak ni dovesti u vezu s izvornim tekstom, a to se posebno odnosi na poeziju Hafiza Širazija.⁶⁶

Dakle, ni od prijevoda Ladinskog ne možemo očekivati autentično predstavljanje Hafizove poezije, što je posljedica krivo utemeljenog engleskog prijevoda kojim se koristio, kao i njegove neupućenosti u izvornu kulturu i izvorni tekst. Zildžić o tome navodi: „Sa već iz osnova iskrivljenog engleskog prijevoda u koji je učitano jedno značenje, dok su alternativne interpretacije u komentarskoj literaturi nedostupne, metodama prepjevavanja i versifikacije nastaju idejni čvorovi koji ne odgovaraju izvorniku na perzijskom jeziku.“⁶⁷

⁶² Danijel Ladinski, *Čuo sam božiji smeh*, str. 133.

⁶³ O tome više vidjeti: Danijel Ladinski, *Čuo sam božiji smeh*, IP Esoteria, Beograd, 2017, str. 133.

⁶⁴ Ibidem, str. 11.

⁶⁵ Ibidem, str. 144.

⁶⁶ Munir Drkić, „Prijevodi poezije Hafiza Širazija na zapadnom Balkanu“, str. 551.

⁶⁷ Zildžić Ahmed, „Ogled o prijevodu i prevodiocima“, str. 56.

Moguće je uočiti više sličnosti između prijevoda Anande i Ladinskog. Obojica se iz ličnih motiva odlučuju na prevođenje Hafizove poezije. Ti lični motivi najbolje se ogledaju u zadivljenosti koju autori osjećaju spram Hafizove poezije i o kojoj pišu u uvodnom dijelu svojih izdanja prijevoda. Oba prevodioca su u pasivnom odnosu spram prethodnih prijevoda, o kojima u njihovim predgovorima ne nalazimo nikakve informacije, jednako kao što ne nude nikakav uvid u historiju prevodilačke aktivnosti Hafizove poezije na prostoru zapadnog Balkana.

Još jedna značajna karakteristika ovih prijevoda jeste iskrivljena interpretacija Hafizove poezije. U ovom slučaju riječ je o prenaglašavanju sufijskog karaktera njegove poezije, što je vjerovatno potaknuto željom da se Hafizovim djelima pripiše duhovna dimenzija i da se on predstavi kao mistik, filozof i mudrac, čime se iskrivljuje i sam sufizam. Takva slika širaskog pjesnika odlično odgovara modernim stremljama u traganju za instant duhovnošću i popularističkoj *self-help* i psihološkoj publicistici. Ne treba ni spominjati da tako čitatelji kroz sasvim neadekvatan prijevod Hafizovih gazela upadaju u opasnu i tužnu pretpostavku da nikada ne spoznaju i drugu stranu njegove poezije.

4. ZNAČAJ MESNEVIJE NA ZAPADNOM BALKANU

Mesnevija kao jedno od kapitalnih djela perzijske književnosti ima dugu tradiciju usmenog tumačenja i prisustva u Bosni i Hercegovini.⁶⁸ Značaj ovog Rumijevog djela ogleda se u utjecaju na djela koja su pisali Bošnjaci na orijentalnim jezicima u osmanskome periodu, kao i u pisanju komentara. U Mostaru i Sarajevu postojale su zaklade za usmeno tumačenje *Mesneviye*, a tradicija njenog tumačenja seže od XVI stoljeća. Upravo iz redova *mesnevihana*, koji su predano izučavali ovaj Rumijev didaktički spjev, potiču i prvi prevodioci parcijalnih prijevoda *Mesneviye*.

⁶⁸Tradicija mesnevihanstva, usmenog tumačenja Mesneviye, potječe iz osmanskog perioda u Bosni i Hercegovini. Ova aktivnost ima korijene u institucijama Dār al-Masnavī, centrima za izučavanje *Mesneviye* osnovanim prvobitno u Istanbulu i Anadoliji. Razvoju mesnevihanstva na području Bosne i Hercegovine posebno je doprinio Derviš-paša Bajezidagić koji je u svojoj vakufnami naložio da se *Mesnevija* čita i tumači u Mostaru. Podrazumijevalo se da mesnevihani moraju imati dobre interpretacijske sposobnosti i pored toga trebaju biti vrsni poznavaoци sufijske prakse. Značajan *mesnevihan* bio je i Fevzija Mostarac, dok su u periodu iza Drugog svjetskog rata u Sarajevu djelovali Fejzullah Hadžibajrić i Halid Hadžimulić. (Više vidjeti u: Drkić, Munir, „Multidimensional presence of the Masnavi in Bosnian cultural tradition”, *IV. Uluslararası Mevlâna sempozyumu : 8-9 aralık : Hz. Mevlâna ve İslam Dünyasında Kardeşlik: bildiriler = IV. International Mevlana symposium : Hz. Mevlana and the brotherhood in Islamic world*, Konya, 2018, str. 99–110.)

Posebnom mjestu *Mesneville* u bosansko-hercegovačkoj kulturnoj tradiciji svjedoči način na koji se njoj pristupalo i kako je se doživljavalo. *Mesneville* je na ovim prostorima i u krugovima u kojima se tumačila, doživljavana kao mnogo više od književnog, filozofskog ili gnostičkog djela, kako se uglavnom na nju referira u svijetu.⁶⁹ Posebna pažnja se pridavala tumačenju pripovijesti iz *Mesneville*, koja je uživala poseban status, odmah iza teksta Svete knjige i hadisa. Tako se ovo djelo još naziva „enciklopedijom sufizma“, pa čak i „Kur'anom na perzijskom jeziku“. ⁷⁰ Tumačenje *Mesneville* u gradovima van Bosne i Hercegovine još je bilo prisutno u Beogradu, Nišu i Skoplju.

Bez obzira na to što je *Mesneville* bila tako toplo prihvaćena, ovo djelo nije nikada doživjelo integralni prijevod s perzijskog na bosanski jezik. Fejzulah Hadžibajrić je preveo prva dva od ukupno šest svesaka. Ovo bi moglo govoriti u prilog činjenici da je *Mesneville* isuviše važan tekst na ovim prostorima, što je predstavljalo teško breme za prevodioce. Može se reći da upravo status i značaj *Mesneville* imaju veze s tim da je akcent bio na tumačenju njenog teksta, a prijevod je neizbježan samo zato što mora biti integriran u komentar djela na stranom jeziku, pri čemu nije značajan u istoj mjeri kao i tumačenje.⁷¹ To dovoljno govori o visokom statusu ovog djela koje se iščitavalo i tumačilo na jeziku izvornika ili preko komentara i prijevoda na osmanskome turskom. Umjesto toga, lokalna obrazovana elita čitala ga je ili u originalu, u prijevodu na osmanski turski, ili kroz brojne komentare.⁷²

Bošnjački autori pisali su književna djela pod snažnim utjecajem Rumijeve *Mesneville*. Najistaknutiji od njih bio je Derviš-paša Bajezidagić, čiji se čitav život može posmatrati iz ugla proučavanja perzijskog jezika i književnosti u Osmanskom carstvu i u Bosni i Hercegovini.⁷³ Bajezidagić je iza sebe ostavio dva toma djela napisanog po uzoru na *Mesneville*. Prema predaji koju bilježi Fevzija Mostarac, Derviš-paša je usnio Rumija kako mu govori da se okani imitiranja *Mesneville*, jer je njen stil nenadmašiv i nije ga moguće imitirati. Ova predaja

⁶⁹ Munir Drkić, „Kulturna interakcija Orijenta, Bosne i Evrope na primjeru prijevoda Rumijeve *Mesneville* na bosanski jezik“, str. 257.

⁷⁰ Munir Drkić, „Nakon popularizacije i deislamizacije: Potraga za autentičnim Rumijem u XXI stoljeću“, *Context – časopis za interdisciplinarnu studiju*, Vol. 9, No. 2, 2022, str. 60.

⁷¹ Munir Drkić, „Kulturna interakcija Orijenta, Bosne i Evrope na primjeru prijevoda Rumijeve *Mesneville* na bosanski jezik“, str. 257.

⁷² Munir Drkić, „Multidimensional presence of the Masnavi in Bosnian cultural tradition“, p. 92.

⁷³ Vidjeti na: <https://www.muftijstvo-mostarsko.ba/index.php/bastina/1700-dervis-pasa-bajezidagic-i-njegova-katedra-mesneville-u-mostaru>, (3.12.2024. u 18:07h)

potvrđuje povlašten status kojeg je *Mesnevija* uživala u Bosni i Hercegovini. Nemamo mnogo podataka o *Mesneviji* Derviš-paše Bajezidagića, ali Fevzija kaže da je vidio ta dva sveska i da su puni znanja, smisla, suptilnosti itd.⁷⁴

Također, bošnjački autori su pisali i komentare *Mesnevije*. Riječ je o dvojici autora, Abdulahu Bošnjaku i već spomenutom Ahmedu Sudiju. Sudi se najviše proslavio zahvaljujući svojim komentarima Sadijevih *Dulistana* i *Bustana* te Hafizovog *Divana*. Neki istraživači vjeruju da je Sudi napisao i komentar na *Mesneviju*. Međutim, vjerodostojan rukopis tog komentara, za koji bi se sa sigurnošću moglo tvrditi da pripada Ahmedu Sudiju, dosad nije pronađen.⁷⁵ Nedostatak interesovanja za Sudijev komentar mogao bi se obrazložiti činjenicom da *Mesnevija* nije bila dio kurikuluma u medresama, što je Sudijev filološki komentar isključilo iz kruga šire čitateljske publike.

Abdulah Bošnjak autor je komentara *Šarh-e beit-e Masnavi* i *Šarh-e Ğazire-ye Masnavi*. Prvi komentar je napisan na osnovu 3338. stiha prvog sveska⁷⁶ Zbirka *Ğazire -ye Masnavi* sastoji se od 365 odabranih distiha iz svih šest svezaka. Komentar ovoga izbora iz pera Abdulaha Bošnjaka stekao je visok status u Osmanskom Carstvu. Štampani su mnogi komentari ove knjige u osmanskome periodu, ali se komentar Abdulaha Bošnjaka smatra jednim od najboljih.⁷⁷

Mesnevija je postala globalno poznata početkom XXI stoljeća ponajviše zahvaljujući slobodnim prijevodima Colemana Barksa na engleski jezik. Tačno je da su njegovi prijevodi obezbjedili širu čitateljsku publiku za Rumija, ali istovremeno su pokrenuli niz rasprava u vezi interpretacije islamskog konteksta *Mesnevije*. Ova popularizacija perzijskih književnih klasika je uglavnom praćena istovremenim brisanjem ili minimiziranjem njenog islamskog karaktera⁷⁸. Od početka XXI stoljeća zainteresovanost za Rumija prevazilazi akademske krugove. Pojavljuje se niz različitih djela koja uzimaju Rumija za glavnog aktera. Predstavljanje njegove ličnosti nadilazi

⁷⁴ Vidjeti na: <https://www.muftijstvo-mostarsko.ba/index.php/bastina/1700-dervis-pasa-bajezidagic-i-njegova-katedra-mesnevije-u-mostaru>, (3.12.2024. u 19:00h)

⁷⁵ Namir Karahalilović, Munir Drkić, *Ahmed Sudi Bošnjak komentator perzijskih klasika*, Filozofski fakultet u Sarajevu, 2014, str. 23.

⁷⁶ Munir Drkić, „Multidimensional presence of the Masnavi in Bosnian cultural tradition”, p. 104.

⁷⁷ Ibidem, str. 104.

⁷⁸ Munir Drkić, „Nakon popularizacije i deislamizacije: Potraga za autentičnim Rumijem u XXI stoljeću”, str. 59.

okvire književnosti, pa tako Rumi postaje i duhovni vodič, a njegovi savjeti objavljuju se u knjigama ili na internetu kao praktične upute za svakodnevni život.⁷⁹

4.1. MESNEVIJA U PRIJEVODU VELIDA IMAMOVIĆA

Zahvaljujući brzorastućem trendu popularnosti u XXI stoljeću, posredni prijevodi *Mesneville* postaju sve učestaliji. Imajući u vidu status koji je *Mesneville* stoljećima uživala na prostoru Balkana, teško bi bilo prihvatiti pretpostavku da je nastanak tako velikog broja posrednih prijevoda smislen. Posredni prijevodi u pravilu su izvrstan način da se učini dodatni otklon od izvornika, pogotovu kada je riječ o djelima tako velike vrijednosti kao što je slučaj sa *Mesnevijom*.⁸⁰ Tako za posredni prijevod *Mesneville* koji je sačinio Velid Imamović, Zildžić razložno primjećuje da predstavlja nemar i neshvatanje statusa tih književnih djela u lokalnoj tradiciji.⁸¹

Imamovićev prevodilački posao počinje od trećeg sveska *Mesneville*, tamo gdje je stao Hadžibajrić⁸². Potom su uslijedili prijevodi četvrtog i petog sveska (2005) i na kraju i šestog (2006), da bi u konačnici ovaj autor potpisao i prijevode prvog i drugog sveska (2009). Problem ovih prijevoda dolazi iz činjenice da su nastali iz ranijeg prijevoda Reynolda Nicholsona na engleski jezik. Nicholsonov prijevod je formalno i esetetski nedostatan, pa se iste greške prenose i u Imamovićev prijevod. Naime, zbog njegovog velikog oslanjanja na razumijevanje zapadnog orijentaliste, Imamovićev prijevod *Mesneville* neizbježno i sam donosi iskrivljena značenja izvornoga teksta.⁸³

Nicholson je svoj prijevod morao prilagoditi engleskim čitateljima tridesetih godina XX stoljeća. Međutim, isti način podomaćivanja i prilagodbe nije bio nužan za recipijente u Bosni, u

⁷⁹ Munir Drkić, „Nakon popularizacije i deislamizacije: Potraga za autentičnim Rumijem u XXI stoljeću”, str. 63.

⁸⁰ Esad Duraković, „Ka poetici mesneville“, *Znakovi vremena*, Sarajevo, XVII, br. 64, 2014, str. 189.

⁸¹ Munir Drkić, Ahmed Zildžić, „Ottoman Tradition in The Post-Ottoman Times: A Century of Translating The Mathnawi into Bosnian”, Sefad, 48, 2020, p. 93.

⁸² Fejzulah Hadžibajrić je bio osnivač Katedre za izučavanje *Mesneville* i poznati *mesnevi*han. Završio je studij orijentalistike 1965. godine i bio je šejh više tarikata. Preveo je prvi i drugi svezak *Mesneville* s perzijskog jezika (1985-1987), a njegov prijevod je ujedno bio prvi veći prijevod *Mesneville* na bosanski jezik (prethodna parcijalna izdanja priredili su Alija Sadiković i Adem Karadžozović). U više časopisa (*Glasnik VIS-a*, *Preporod* i *Šebi-arus*) je objavljivao svoje radove o Rumiju i mevlevijskoj tradiciji u Bosni i Hercegovini, kao i prijevod uvodnih stihova *Mesneville*.

⁸³ Munir Drkić, „Multidimensional presence of the Masnavi in Bosnian cultural tradition”, p. 100.

kojoj *Mesnevia* sa svojom višestoljetnom tradicijom nije tako stran tekst. Ustvari je Zapad taj koji se kroz prijevode Nicholsona i drugih orijentalista bliže upoznavao s perzijskim klasicima. Ovdje treba spomenuti da su čak i pojedini potonji prijevodi *Mesnevia* bazirani na Nicholsonovom prijevodu, a jedan od njih je prijevod Coleman Barksa. Međutim, često su znameniti orijentalisti sasvim pogrešno prevodilački predstavljali klasičnu književnost na orijentalno-islamskim jezicima, tako sistematski pogrešno da se možemo zapitati nije li riječ o strategiji.⁸⁴

Paradoksalno je da Imamović navodi da je ključ dobrog prijevoda prakticiranje sufizma, pri čemu se odabir Nicholsonovog prijevoda kao mjerodavnog čini još manje logičnim. Naposljetku, tvrdnja da je sufijska praksa suštinski aspekt u prevođenju *Mesnevia* nema smisla ako je osnova za Imamovićev prijevod *Mesnevia* bio Nicholsonov prijevod, a Nicholson sigurno nije prakticirao sufijsku duhovnost.⁸⁵ Prevodilac ovakvom konstatacijom u potpunosti zanemaruje znanje jezika, kulture, poznavanje komentatorske književnosti, koji su neophodni za nastanak kvalitetnog prijevoda.

Imamović svoju prevodilačku nekompetentnost i nepoznavanje kulturnog i historijskog konteksta pokazuje i u dodatnim bilješkama i rječniku kojeg navodi na kraju djela. Tako na kraju trećeg sveska svog prijevoda, ne pravi razliku između Mongola i Mogula, već spominje Mogule kao pripadnike napadača koji su osvojili Indiju, iako je Mogulsko carstvo osnovano tek u XVI stoljeću, tj. više od dva stoljeća nakon završetka *Mesnevia*.⁸⁶ Imamović također tumači da je mitološka ptica Simurg simbol Boga, jer je u Attarovoj poemi *Govor ptica* trideset ptica stiglo do krajnjeg cilja i prepoznalo Svevišnjeg u samima sebi.⁸⁷

Ključni problem ovog prijevoda ogleda se u činjenici da autor nema neophodno znanje jezika i kulture koji su neophodni u nastanku kvalitetnog prijevoda. Također, posežući za engleskim prijevodom, autor prenosi niz stilskih i značenjskih neadekvatnosti i u svoj prijevod. Duraković Imamovićev prijevod ocenjuje estetski neadekvatnim i previše doslovnim, pa tako kaže da tekst *Mesnevia* u ovome prijevodu ničim ne nalikuje na poeziju: nema rime, nema ritma,

⁸⁴ Esad Duraković, „Ka poetici mesnevia“, str. 189.

⁸⁵ Munir Drkić, „Multidimensional presence of the Masnavi in Bosnian cultural tradition“, p. 101.

⁸⁶ Munir Drkić, Ahmed Zildžić, „Ottoman tradition in the Post-Ottoman Times: A Century of Translating the Mathnawi into Bosnian“, p. 100.

⁸⁷ Ibidem, p. 100.

paralelizama – ničega što tekst čini poetskim.⁸⁸ Imajući u vidu višestoljetnu tradiciju proučavanja *Mesnevice* u Bosni i Hercegovini, kao i postojanje kompetentnih prevodilaca, moglo bi se zaključiti da je primarni cilj ovog prijevoda bio ekonomske prirode.⁸⁹ Kao pozitivan aspekt izdanja ovog autora može se uzeti činjenica da je Imamović sačinio prvi integralni prijevod *Mesnevice* i svojim prijevodima možda povećao popularnost *Mesnevice* na prostoru zapadnog Balkana.

4.2. ANANDIN PRIJEVOD *MESNEVIJE*

Anandin ponovljeni prijevod dijela teksta *Mesnevice* pod naslovom *Mesnevija Dželaludina Rumija u pričama (defter prvi)* doživio je dva izdanja (2013, 2022). Ananda u uvodu (2013.) obznanjuje prijevode Fejzulaha Hadžibajrića (prva dva toma) i Velida Imamovića (ostala četiri). Od ostalih prevodilaca Ananda spominje Hafiza Mehmeda Karahodžića i Samira Delibegovića-Dedića. Za Hadžimulića navodi da je preveo prvih pet tomova *Mesnevice* i dobar dio šestog, te njegov prijevod ujedno ocjenjuje kao najbolji.⁹⁰ Karahodžić i Hadžimulić su prevodili i tumačili *Mesneviju* usmeno i njihovi prijevodi nisu objavljeni pa stoga nije jasno zašto ih Ananda spominje među pisanim prijevodima.

Iako su prethodnim prijevodima obučeni svi tomovi *Mesnevice*, Ananda kaže da je osjetio da se prijevodi ovog briljantnog djela sufizma trebaju na neki način približiti prosječnom čitaocu.⁹¹ Ostaje nerazriješeno kakve je to intervencije Ananda eventualno unio u svoj prijevod kada kaže da je stil *Mesnevice* teško pratiti običnom čitaocu neupućenom u opširno i suptilno znanje tesavvufa.⁹² Pod ovim izgovorom prevodilac je u svom prijevodu umanjio vrijednost jedne od temeljnih formalnih karakteristika *Mesnevice*, a to je prstenasta struktura djela, odnosno strukture priče unutar priče: „Kad je god to bilo moguće izbjegao sam rasprave koje su umetnute u priči, ili priče u priči kojima *Mesnevija* obiluje.“⁹³

⁸⁸ Esad Duraković, „Ka poetici mesnevice“, str. 189.

⁸⁹ Munir Drkić, „Multidimensional presence of the Masnavi in Bosnian cultural tradition“, p. 100.

⁹⁰ Ahmed Ananda, *Mesnevija Dželaludina Rumija u pričama, defter prvi*, Maunagić d.o.o. – Mauna-Fe, Sarajevo, 2013, str. 11.

⁹¹ Ibidem, str. 12.

⁹² Ibidem, str. 13.

⁹³ Ibidem, str. 11.-12.

Autor za izvore svog prijevoda navodi engleske prevodioce Reynolda Nicholsona (*The Mathnawi od Jalaludidin Rumi I*) i A. J. Arberry (*Tales from the Masnavi*), kao i prijevod i komentar Fejzulaha Hadžibajrića te *Mesneviju* na izvornom jeziku. Iako se prijevodi ranih orijentalista poput Nicholsona i Arberryja smatraju nekim od najznačajnijih i najuspješnijih prijevoda na engleskom, postoje određene zamjerke ovim prijevodima. Kritike Nicholsonovog prijevoda uglavnom se odnose na nemušnost u prevođenju idioma na perzijskom. Njegov prijevod je prevashodno imao za cilj pomoći studentima u učenju klasičnog perzijskog.⁹⁴

Anandin prijevod je popraćen i komentarom izabranih stihova na kraju knjige, ali prevodilac ne navodi da je prilikom sastavljanja komentara konsultovao druge komentare *Mesnevije*. Po tome bi se moglo zaključiti da su ovi komentari najvjerovatnije autorovo slobodno viđenje stihova. Kompletan Anandin prijevod se može ocijeniti kao komplikacija različitih tekstova, sabranih prijevoda različitih autora. Takav sadržaj Ananda predstavlja kao vlastiti prijevod. Ustvari je riječ o tome da on svoj vlastiti, površan doživljaj pretpostavlja ozbiljnoj tradiciji bavljenja *Mesnavijom* u svijetu i na području Bosne i Hercegovine.

4.3. PRIJEVOD RUMIJEVE POEZIJE IZ PERA ALEKSANDRA ĐUSIĆA I ALEKSANDRA LJUBIŠE

Jedan drugi prijevod Rumijeve izabrane poezije štampan je u Beogradu. Riječ je o prepjevu djela *The Essential Rumi* Coleman Barksa iz pera dvojice autora: Aleksandra Đusića i Aleksandra Ljubiše. Naslov srpskog izdanja prijevoda *Mesnevije Jedino sve* izdat je 2010. godine, kako se navodi u predgovoru - osam stotina godina nakon rođenja Rumija. Autor predgovora ističe da je 2007. godinu organizacija UNESCO proglasila godinom Rumija. *Mesnevija* je bila najprodavanija knjiga u žanru poezije u Americi 2009. godine. Na kraju knjige se nalaze i napomene koje dodatno objašnjavaju i pomažu opće shvatanje teksta⁹⁵, a komentar je napisao Aleksandar Dragović. Đusić i Dragović također potpisuju prijevode Rumijeve poezije pod naslovom *Plamena česma* (2012) i *Harfa sveta* (2015), a Đusić je autor zbirke Rumijeve i Hafizove

⁹⁴ Amin Karimnia, "Mawlana and the West: With special reference to translation", *Elixir International Journal - Linguistics and Translation*, 46, 2012, p. 8538.

⁹⁵ Alekandar Đusić i Aleksandar Ljubiša, *Mevlana Dželaludin Rumi: Jedino sve*, Lek San Dar, Beograd, 2010, str. 5.

poezije naslova *Vuci me po nebu* (2018). Sva spomenuta izdanja imaju isti pristup prema prevođenju: riječ je o posrednim prijevodima nastalim na osnovu ranijih popularnih prijevoda na engleski jezik.

Ovaj prijevod dokazuje trend popularizacije Rumijeve poezije koji se intezivira početkom XXI stoljeća na Zapadu, a odatle se prenio i na područje zapadnog Balkana. Masovni interes za poezijom Rumija u velikoj mjeri veže se za prijevode poput Barksovog. Međutim, rezultat Barksovih prikaza Rumija u stoljeću obilježenom traganjem za instant duhovnošću jeste Rumi kao pjesnik novog doba, udaljen od društvenog i kulturnog konteksta u kojem je živio, kao i od tema i slika zlatnog doba perzijske poezije.⁹⁶ Još jedna stvar koja se vezuje za Barksove prijevode jeste da ni on sam nije prevodio neposredno s perzijskog, već je pravio izbor i adaptacije ranijih filoloških i izvorniku vjernih prijevoda Reynolda Nicholsona, Arthura Arberryja i drugih.⁹⁷ Ovo znači da bi se prijevod Đusića i Ljubiše prije mogao ocijeniti kao prijevod adaptacije to jest prijevod posrednog prijevoda s engleskog jezika.

Iako slika Rumija u Barksovim prijevodima u najmanju ruku nije vjerna originalu, izdanja knjige *The Essential Rumi* na osnovu koje je nastalo sprsko izdanje, jedan je od njegovih najprodavanijih prijevoda. Do 2014. godine broj rasprodanih primjeraka Barksovog prijevoda dosegao je dva miliona, a o popularnosti knjige dovoljno govori činjenica da je *The Essential Rumi* još uvijek najprodavanija knjiga na Amazonu u kategoriji stare i klasične poezije općenito.⁹⁸

Barks se na svoje prijevode referira kao na verzije ili ponovne prikaze te otvoreno progovara o tome da ne zna perzijski jezik. Također je sam svjestan da njegovim prijevodima nema mjesta u naučnim krugovima.⁹⁹ Bez obzira na to što je Barksov Rumi daleko od autentičnog, Barks se promovira na naslovnicaama knjiga, letcima i u medijima, a mnogi ga smatraju čovjekom koji je predstavio Rumija Zapadu.¹⁰⁰ Iako se Đusića ne može pohvaliti u odabiru izdanja na osnovu kojeg je sastavio svoj prijevod, ipak se pozitivnim može smatrati činjenica da je njegov prijevod jedan od prvih prijevoda *Mesnevi* na srpski jezik.

⁹⁶ Vidjeti na: <https://ajammc.com/2015/03/09/rumi-for-the-new-age-soul/>, (6.12.2024. u 14:00h)

⁹⁷ Munir Drkić, „Nakon popularizacije i deislamizacije: Potraga za autentičnim Rumijem u XXI stoljeću”, str. 62.

⁹⁸ Ibidem, str. 62.

⁹⁹ Vidjeti na: <https://ajammc.com/2015/03/09/rumi-for-the-new-age-soul/> (7.12. u 20:35h)

¹⁰⁰ Vidjeti na: <https://ajammc.com/2015/03/09/rumi-for-the-new-age-soul/>, (7.12. u 20:55h)

4.4. PRIJEVOD *MESNEVIJE* DELIBEGOVIĆA-DEDIĆA

Pored Anandinog prijevoda, u Bosni i Hercegovini nastao je još jedan prijevod Rumijeve *Mesnevijske*. Autor ovog prijevoda, štampanog u Tuzli, je Samir Delibegović-Dedić. Delibegović nije profesionalno vezan za izučavanje *Mesnevijske*, niti perzijske književnosti, već je po struci ljekar. Riječ je o prijevodu trećeg sveska *Mesnevijske* na bosanski, za čiju je bazu Delibegović koristio prijevod engleskog orijentaliste Reynolda A. Nicholsona *The Mathnawi od Jalalu'-ddin Rumi, Translation of Books III and IV*. Delibegović ističe i ciljanu publiku ovog prijevoda tvrdeći da je prijevod sastavio za muslimansku publiku, te da stoga nema objašnjenja termina uobičajenih u sufijsko-muslimanskoj praksi.¹⁰¹ Ovaj stav je revidirao u drugom izdanju iz 2008. godine¹⁰² u kojem navodi da mu se činilo da je iznevjerio Rumi i pomalo grubo rekao da je ova knjiga za muslimana – jer Rumi pjeva: Dođi, ma koje vjere bio¹⁰³. Stoga je ovo izdanje namijenjeno, kako kaže, dobrim ljudima.¹⁰⁴ Izdanje iz 2004. godine sadržajno je potpuno jednako onome iz 2008. godine, zbog čega je vrlo lahko pomisliti da je jedini razlog štampanja novog izdanja ekonomski profit.

Kada je riječ o izdanju iz 2004. godine, prevodilac tvrdi da je nastojao sačuvati filozofske termine zapadne filozofije koja ga je obrazovala.¹⁰⁵ Također se čini da je Delibegović upoznat sa postojanjem ranijih prijevoda, jer se u ovom dijelu referira na prijevod Hadžibajrića, napominjući da je njegovim prevodilačkim radom podstaknut za prevođenjem ostalih svezaka *Mesnevijske* koje Hadžibajrić nije preveo. U predgovoru koji je sastavio Enes Karić kao dosadašnji najistaknutiji prevodioci na bosanski jezik navedeni su Mujaga Merhemić, Fejzullah Hadžibajrić i Halid Hadžimulić. Ovakva konstatacija zbunjuje obzirom da Merhemića i Hadžimulića ne možemo smatrati prevodiocima, jer nikada nisu objavili prijevode.

Spomenuti posredni prevodioci *Mesnevijske* (Ananda, Imamović, Delibegović-Dedić, Đusić) uglavnom su pasivni spram ranijih prijevoda i ne prepoznaju značaj koji ovaj perzijski klasik ima u zemljama zapadnog Balkana. Prevodioci su vođeni savremenim trendovima u prevođenju

¹⁰¹ Samir Delibegović Dedić, *Mesnevija III*, PrintCom, Tuzla, 2004, u: napomena prevodioca

¹⁰² Samir Delibegović Dedić, *Mesnevija III*, FF, Bihać, 2008, str. 4.

¹⁰³ Stihovi koje Delibegović spominje su jedni od najčešće pripisivanih Rumi. Riječ je o stihovima drugog perzijskog pjesnika, Abu Saida Abu al-Hajra, koji je rođen 967. godine, znatno prije nego Rumi.

¹⁰⁴ Samir Delibegović Dedić, *Mesnevija III*, FF, Bihać, 2008, str. 4.

¹⁰⁵ Samir Delibegović Dedić, *Mesnevija III*, PrintCom, Tuzla, 2004, u: napomena prevodioca

klasika na perzijskom jeziku, a rezultat je da je jedan klasik islamske kulture tim prijevodima sveden na lične doživljaje ljudi koji nemaju nikakavo neophodno obrazovanje niti znanje koje bi ih kandidiralo za takav posao.

Rezultat ovih posrednih prijevoda je verzija *Mesnevi*je u kojoj se nerijetko ne može prepoznati izvornik. Uzdajući se u kanonski status perzijskih klasika, izdavači su mogli pretpostaviti da bi izdanja posrednih prijevoda bila dobro prodavana. Nažalost, čitatelji kroz ova izdanja ostaju uskraćeni ne samo za doživljaj pune umjetničke vrijednosti originala, već i za vjeran prijevod djela koje se stoljećima čitalo i znalo na ovim prostorima.

4.5. OSTALA IZDANJA *MESNEVIJE*

Rumi je najprevođeniji perzijski pjesnik i razumljivo je da su njegova djela, u prvom redu *Mesnevi*ja, doživjela brojne prijevode. Teško je utvrditi broj tačnih posrednih prijevoda i adaptacija Rumijeve *Mesnevi*je na području zapadnog Balkana. Uglavnom su ovi prijevodi sačinjavani na osnovu engleskih prijevoda.

Izdavačka kuća *Semerkand* je 2016. godine predstavila prijevod turskog izdanja *Mesnevi'de geçen hikayeler – Poučne priče iz Mesnevi*je. Autor turskog prijevoda je Ahmet Kasim Fidan, a bosanskog Ilknur Žugić. Ovaj prijevod ne sadrži nikakve informacije o turskom izdanju i njegovom autoru. Hrvatskom čitateljstvu Rumijevu *Mesnevi*ju je predstavio Nenad Maljković kroz naslov *Knjiga ljubavi - stihovi zanosa i čežnje*. Ovo izdanje iz 2012. godine sačinjeno je prema prijevodu i komentarima Colemana Barksa.

Prisutne su i dječije adaptacije Rumijeve *Mesnevi*je, a jedno od njih je Librisovo izdanje *Mesnevi*je za djecu, sastavljeno prema turskom prijevodu. Postoje i djela u kojima se Rumijeva poezija tumači izvan književnih okvira. Jedno od takvih je *Porodična psihoterapija uz Mesnevi*ju (2023) turskog psihijatra Nevzata Tarhana, prevedeno na bosanski jezik.

5. PRIJEVODI GOVORA PTICA FERIDDUDINA ATTARA

Djelo jednog od istaknutih perzijskih klasičnih pjesnika iz prve polovine XII stoljeća, Feriddudina Attara¹⁰⁶, također je doživjelo posredne prijevode na južnoslavenske jezike zapadnog Balkana. Riječ je o jednom od najpoznatijih Attarovih djela, a to je gnostička poema pod naslovom *Govor ptica*. Ono predstavlja srž Attarovog gnostičkog svjetonazora.¹⁰⁷ Najveća književna ostvarenja Attar je postigao u formi sufijskog gazela. Autor je više sufijsko-didaktičkih poema, divana kasida i gazela i knjige rubaija.

5.1. GOVOR PTICA U PRIJEVODU AHMEDA ANANDE

U posrednom prijevodu Attarov spjev je predstavio Ahmed Ananda. Njegov prijevod doživio je višestruka izdanja (2001, 2003, 2005, 2008, 2011). U ranije spomenutim prijevodima drugih perzijskih klasika Ananda navodi izvore kojima se koristio u sastavljanju prijevoda (iako često ne nudi nikakav uvid u izvore komentatorskog dijela prijevoda). Međutim, u ovom izdanju autor ne navodi ništa o izvorima kojima se služio u pisanju ovog prijevoda. Također, nemamo podataka o izvorima na osnovu kojih prevodilac daje objašnjenja pojedinih stihova ili riječi u podnožnim bilješkama. Prevodilac u predgovoru piše o fabuli i simbolima kojima je djelo protkano i naglašava duhovno djelovanje knjige na čitaoce. Uvodni dio je ispunjen ličnim impresijama prevodioca koji poručuje da je ovakvo djelo zasigurno dašak svježine i ljepote u zatrovanom i ružnom ambijentu svijeta koji postepeno pada pod utjecaj sveobuhvatnog nihilizma.¹⁰⁸ Djelo također sadržava Attarovu biografiju i rječnik manje poznatih riječi. Kristina Koprivšek je na osnovu Anandinog prijevoda pripremila prerađeno izdanje *Govora ptica* (2005) na hrvatskom jeziku. Kasnije je Slobodan Đurović taj prerađeni prijevod Kristine Koprivšek preradio, upjevao i štampao u Beogradu 2011. godine.

¹⁰⁶ Najčešće pitanje koje se vezuje uz ovog pjesnika jeste određivanje autorstva njegovih djela. Attaru se pripisuje više od 114 djela. Jedno od tih djela je *Pendnama*. Međutim, pouzdano se zna da je Attar autor idućih djela: *Dīvān*, *Asrār-nāma*, *Maqāmāt-e ʿayyūr* (*Manṭeq al-ʿayyūr*), *Moṣṭabat-nāma*, *Elāhīnāma*, *Ġawāher-nāma*, *Šarḥ al-qalb*, *Xosrounāma* i *Moxtār-nāma*. Značajno prozno djelo Attara je *Tadkira al-awliyā*- monografija u kojoj je izložio biografija 97 sufijskih velikana.

¹⁰⁷ Mohammad Gaʿfar Yahaqqi, *Kratak pregled historije perzijske književnosti*, str. 85.

¹⁰⁸ Ahmed Ananda, *Govor ptica*, Kulturni centar ambasade I.R. Iran u BiH, Sarajevo, 2008, str. 11.

5.2. JEZIK PTICA U PRIJEVODU SANDRE HRŽIĆ

Hrvatskom čitateljstvu ovo Attarovo gnostičko djelo predstavila je Sanda Hržić. Hržić je svoj prijevod napisala na osnovu prijevoda na francuski. Pozorišna rediteljica zajedno sa muzičarom Darkom Rundekom, koji je radio na upjevavanju stihova, potpisuje prvo izdanje integralnog prijevoda djela *Manṭeq al-ṭayr* na hrvatskom jeziku, pod naslovom *Jezik ptica*. Autorica objašnjava da se sa poemom prvi put upoznala kroz dramatiziranu verziju Petera Brooka. Attarov jezik Hržićeva opisuje kao meditativni, a prema njenim riječima poema govori o discipliranju čovjekove duše.¹⁰⁹ Hržić to povezuje sa prirodnim katastrofama koje se dešavaju u XXI stoljeću, naglašavajući važnost ispravnog odnosa sa stvorenim, tj. sa prirodom, a upravo takve poruke izvlači iz Attarove poeme.¹¹⁰ Ovaj prijevod potvrđuje trend popularnosti perzijskih klasika u zemljama zapadnog Balkana koji je također obilježen novim interpretacijama aktuelnim za XXI stoljeće. Uglavnom se u djelima perzijskih književnika klasičnog perioda traga za savjetima kako u stoljeću obilježenom tehnologijom pronaći unutrašnji mir kroz duhovnosti, ili sačuvati okoliš, kao što to ističe spomenuta autorica.

6. PRIJEVODI *LEJLE I MEDŽNUNA* NIZAMIJA GENDŽEVI JA

Nizami Gandžavi također spada u red najznačajnijih perzijskih klasičnih pjesnika. Rođen je u Gandži, današnjem Azerbejdžanu. Poznat je po pet poema kojima je zajednički naziv *Panğ Gang*¹¹¹, a pored toga je pisao kaside i gazele. Jedno od njegovih najpoznatijih djela iz *Petoknjižja* je *Leyli wa Mağnūn*, izvorno arapski ep kojem je Nizami dodao snažene perzijske elemente. Postoje brojne *imitacije* (nazīre) Nizamijevog epa u perzijskoj književnosti, a oponašan je i na drugim jezicima koji su bili pod perzijskim kulturnim i književnim utjecajem, kao što su paštu, urdu, kurdski i turkijski jezici.¹¹²

¹⁰⁹ Vidjeti: <https://www.vecernji.hr/vijesti/ova-se-poema-ne-cita-u-dahu-nego-do-posljednjeg-daha-1327916>, (11.12.2024. u 17: 50h)

¹¹⁰ Vidjeti: <https://www.vecernji.hr/vijesti/ova-se-poema-ne-cita-u-dahu-nego-do-posljednjeg-daha-1327916>, (11.12.2024. u 18:00h)

¹¹¹ Petoknjižje se sastoji od idućih djela: *Maḥzan al-asrār*, *Xosrow o-Shīrīn*, *Leyla wa Mağnūn*, *Haft paykar*, *Eskandar-nāme*

¹¹² Vidjeti: <https://www.iranicaonline.org/articles/leyli-o-majnun-narrative-poem>, (11.12.2024. u 18:10h)

Od XVIII stoljeća Nizami je postao predmet interesovanja engleskih orijentalista kao što su William Jones, koji je u svojoj gramatici perzijskog jezika uključio i fragmente Nizamijeve poezije, Charles Pierre Hanri Rieu. Također, skoro sve Nizamijeve poeme su bile prevedene na engleski, a neke od njih bile su prevedene nekoliko puta.¹¹³ Kada je riječ o integralnom prijevodu na engleski jezik, objavio ga je u Londonu 1836. orijentalist James Atkinson, a 1894. i 1905. godine u Londonu je ovaj prijevod ponovo izdat.¹¹⁴ Švicarski orijentalista Rudolf Gepke je 1963. godine sastavio prijevod *Lejle i Medžnuna* na njemački jezik. Iako ovi prijevodi ne prenose umjetničke osobine originala, oni predstavljaju prepričavanje originalnog teksta i imaju određenu ulogu u popularizaciji pjesnikovog stvaralaštva.¹¹⁵

6.1. PRIJEVOD *LEJLE I MEDŽNUNA* MEHMEDA KARAHODŽIĆA

Riječ je o seriji izdanja autora Mehmeda Karahodžića (2023, 2021, 2018, 2010, 2005, 2003, 2002) koji je ovaj romantični ep u prozi preveo s njemačkog. Karahodžić u uvodu (2002) navodi da je prijevod na bosanski objavljen u formi romana, kao što je prethodno učinio njemački prevodilac. U Karahodžićevom izdanju ne možemo dobiti nikakava saznanja o njemačkom prijevodu i njegovom prevodiocu, osim da je ovaj autor koristeći komentare uspio prevesti djelo¹¹⁶.

Pored toga što je u odnosu na prethodne prijevode Karahodžić u potpunosti pasivan, prevodilac također ne smatra problematičnim „prekvalifikovanje“ romantičnog epa u sasvim drugi književni žanr u prijevodu. To potvrđuje tvrdnjom: „Oni [čitaoci] će zasigurno primjetiti da je ovo rimovana proza..¹¹⁷ Prenosjenjem Nizamijeve poeme u sasvim drugačiju formu, učinjen je veliki odmak od izvornika. Taj odmak učinjen je još ranije u prijevodu na njemački jezik, a prevodilac samo slijedi formu i sadržaj njemačkog posrednika. Površnom pristupanju djelu svjedoči i navod prevodioca da je Nizamijev romantični ep prožet snažnom mističnošću.¹¹⁸

¹¹³ Yelena Teer, „Research and translations of works by Nizami Ganjavi in Europe and USA”, Nizami Ganjavi almanac, Institute of Literature named after Nizami Ganjavi, Baku, 2021, p. 159.

¹¹⁴ Ibidem, p. 160.

¹¹⁵ Ibidem, p. 162.

¹¹⁶ Mehmed Karahodžić, „Lejla i Medžnun“, Connecctum, Sarajevo, 2010, str. 5.

¹¹⁷ Ibidem, str. 5.

¹¹⁸ Ibidem, str. 5.

ZAKLJUČAK

Vrlo je teško, praktično nemoguće obuhvatiti sve posredne prijevode perzijskih književnih djela nastale u zemljama zapadnog Balkana. Uglavnom su djela klasične perzijske književnosti ta koja su doživljavala ponovljene prijevode. Klasična djela su uvijek više podložna prevođenju i upravo ponovljeni prijevodi obezbjeđuju jednom djelu kanonski status. Perzijski klasici stižu svjetsku slavu kroz prijevode na engleski jezik od XIX stoljeća, a u XX stoljeću bivaju među najprevođenijom literaturom na Zapadu. Među tim klasičnim pjesnicima su svakako Omer Hajjam, Sadi Širazi, Hafiz Širazi i Mevlana Dželaludin Rumi.

Trend popularnosti klasičnih djela perzijske književnosti preselio se sa Zapada i na Balkan. Tako se u periodu od 1990. do danas pojavljuje veliki broj posrednih prijevoda, uglavnom s engleskog jezika. Broj ovih prijevoda i višestruka izdanja potvrđuju interes za perzijskom književnošću, a posebno kada je riječ o djelima sufijskog karaktera. Međutim, književna djela predstavljena u ovim prevodima su estetski nedostatna i udaljena od autentičnog stila, forme i idejnih karakteristika djela. Pojedini prijevodi predstavljaju originalna djela u potpuno pogrešnoj formi, u druge se učitava niz pogrešnih značenja (naročito primjetno kod djela sa sufijskom tematikom, gdje se nasilno pridodaje „mističko“ značenje).

Autori spomenutih posrednih prijevoda skoro uvijek su u pasivnom odnosu spram prethodnih prijevoda. Također, vrlo rijetko navode podatke o tradiciji i značaju perzijskih klasika na području zapadnog Balkana. Ovi prevodioci su u prevođenju uglavom potaknuti ličnim motivima i impresijama. Rezultat ove nekvalificiranosti je nastanak estetski i značenjski nedostatnih prijevoda i komentara, u koje su prenešene pogrešne interpretacije iz engleskih izdanja izvornika. Čitaocima se kroz ove prijevode vrlo često nudi iskrivljena slika djela na perzijskom jeziku.

Kao pozitivan aspekt pojedinih posrednih prijevoda može se istaći da su povećali popularnost perzijskih djela na tlu zapadnog Balkana. Neki od tih posrednih prijevoda predstavljaju prve integralne prijevode na ciljanom jeziku (Velid Imamović, Sanda Hrzić, Aleksandar Đusić).

LITERATURA

Abdullah Abdulrahman, Al-Shaye, *The Retranslation Phenomenon: A Sociological Approach to the English Translations of Dickens' Great Expectations into Arabic*, doktorska disertacija, Centre for Translation Studies (CenTraS), University College London, 2018.

Atar, Feridudin Muhamed, *Govor ptica*, prijevod: Ahmed Ananda, Kulturni centar ambasade I.R. Iran u BiH, Sarajevo, 2008.

Balić, Smail, *Kultura Bošnjaka – muslimanska komponenta*, Izdavačko prometno preduzeće »R&R« p.o. Tuzla, Zagreb, 1994.

Božena Matijević, „Intervju sa Sandom Hrzić: Ova se poema ne čita u dahu, nego do posljednjeg daha“, objavljeno na: Večernji list, <https://www.vecernji.hr/vijesti/ova-se-poema-ne-cita-u-dahu-nego-do-posljednjeg-daha-1327916>

Cadera, S. M., & Walsh, A. S. (2022). "Chapter 1 Retranslation and Reception – a Theoretical Overview". In *Retranslation and Reception*. Leiden, The Netherlands: Brill, str. 1-20, https://doi.org/10.1163/9789004517875_002

Cardoso, Tiago, „Harvesting new realities in Portugal: literary retranslation and J. D. Salinger's *The catcher in the rye*“, *Translation Matters*, vol. 3, no. 1, str. 76-92.

Dastjerdi, Hossein Vahid, Mohammadi, Amene, „Revisiting “Retranslation Hypothesis”: A Comparative Analysis of Stylistic Features in the Persian Retranslations of *Pride and Prejudice*“, *Open Journal of Modern Linguistics*, vol. 3, no. 3, 2013, str. 174-180.

Drkić, Munir, „Derviš-paša Bajezidagić i njegova katedra Mesnevije u Mostaru“, *Zbornik radova Dani mevluda i zikra*, Muftijstvo mostarsko, Mostar, 2021, broj 5, str. 40-44, <https://www.muftijstvo-mostarsko.ba/index.php/bastina/1700-dervis-pasa-bajezidagic-i-njegova-katedra-mesnevije-u-mostaru>

Drkić, Munir, „Kulturna interakcija Orijenta, Bosne i Evrope na primjeru prijevoda Rumijeve Mesnevije na bosanski jezik“, *Sarajevski filološki susreti: zbornik radova*, god. 2, knjiga 1, 2014, str. 252-264.

Drkić, Munir, „Multidimensional presence of the Masnavi in Bosnian cultural tradition“, IV. Uluslararası Mevlâna sempozyumu : 8-9 aralık : Hz. Mevlâna ve İslam Dünyasında Kardeşlik: bildiriler = IV. International Mevlana symposium : Hz. Mevlana and the brotherhood in Islamic world, 2018, pp. 99-111.

Drkić, Munir, „Nakon popularizacije i deislamizacije: Potraga za autentičnim Rumijem u XXI stoljeću”, *Context – časopis za interdisciplinarne studije*, Vol. 9, No. 2, str. 59-88.

Drkić, Munir, „Prijevodi poezije Hafiza Širazija na zapadnom Balkanu“, *Fluminensia*, god. 33 (2021), br. 2, 2021, str. 537-558.

Drkić, Munir, „Recepcija Hafizove poezije u bošnjačkoj književnoj tradiciji”, *Živa Baština: časopis za filozofiju i gnozu*, god. 3, br. 7, 2017, str. 45-55.

Drkić, Munir, Zildžić, Ahmed, „Ottoman tradition in the Post-Ottoman Times: A Century of Translating the Mathnawi into Bosnian“, *SEFAD*, 48, 2020, str. 91-106.

Duraković, Esad, „Ka poetici mesnevice“, *Znakovi vremena*, Sarajevo, XVII, br. 64, 2014, str. 179-192.

Džaka, Bećir, „Sudijevi komentari na perzijskom jeziku“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 39/1990, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1990, str. 173-181.

ENCYCLOPEDIA OF TRANSLATION AND INTERPRETING, Retranslation, https://www.aieti.eu/enti/retranslation_ENG/entry.html

Hafez Širazi, Šemsuddīn Muhammed, *Divani Hafez: sedamdeset sehura sa Hafezom*, prijevod i komentari: Ahmed Ananda, Buybook, Sarajevo, 2004.

Karahalilović, Namir, Drkić, Munir, *Ahmed Sudi Bošnjak komentator perzijskih klasika*, Filozofski fakultet u Sarajevu, 2014.

Karahalilović, Namir, *Kritičko izdanje djela Perivoj slavuja (Bolbolestān) autora Fevzija Mostarca*, Filozofski fakultet u Sarajevu, 2014.

Karimnia, Amin, „Mawlana and the West: With special reference to translation”, *Elixir International Journal - Linguistics and Translation*, 46, 2012, str. 8536-8540

Koskinen, Kaisa, Pokorn, Nike, *The Routledge Handbook of Translation and Ethics*, Routledge, 2020.

Ladinski, Danijel, *Čuo sam božiji smeh*, prijevod na srpski jezik Aleksandar Đusić, IP Esotheria, Beograd, 2017.

Li, Wenjie, „The Complexity of Indirect Translation: Reflections on the Chinese Translation and Reception of H. C. Andersen's Tales”, *Orbis Litterarum*, vol. 72, issue 3, 2017, str. 181-208.

Loloi, Parvin, "HAFEZ x. TRANSLATIONS OF HAFEZ IN ENGLISH", *Encyclopaedia Iranica*, Vol. XI, Fasc. 5, pp. 498-500, available online at: [HAFEZ x. TRANSLATIONS OF HAFEZ IN ENGLISH – Encyclopaedia Iranica](#)

Milanko, Sandra, „O stilu književnih prevoditelja kroz prizmu ponovnog prevođenja na primjeru hrvatskih prijevoda Pirandellova romana *Njezin muž*", *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 16, br. 2, 2020, str. 380-403.

Muslihudin, Sa'di Širazi, *Dulistan*, prijevod sa perzijskog jezika: Salih Trako, El-Kalem, Sarajevo, 1989.

Muslihudin, Sa'di Širazi, *Dulistan*, prijevod sa engleskog jezika: Ahmed Ananda, Dobra knjiga, Sarajevo, 2015.

Nametak, Fehim, „Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti", Orijentalni institut u Sarajevu, 269. – Posebna izdanja XXVII, Sarajevo, 2007.

Nizami, Ebu Muhammad Il'jas ibn Jusuf, *Lejla i Medžnun*, prijevod sa njemačkog jezika: Mehmed Karahodžić, Connecctum, Sarajevo, 2010.

Piet, Van Poucke, „Aging as a motive for literary retranslation", Translation and Interpreting Studies, volume 12, issue 1, John Benjamins Publishing Company, 2017.

Reinert, B, "ATṬĀR, FARĪD-AL-DĪN," *Encyclopaedia Iranica*, III/1, pp. 20-25, available online at <http://www.iranicaonline.org/articles/attar-farid-al-din-poet>

Rumi for the new age Age Soul: Coleman Barks and the Problems of Popular Translations, <https://ajammc.com/2015/03/09/rumi-for-the-new-age-soul/>

Rumi, Mevlana Dželaludin, *Mesnevija Dželaludina Rumija u pričama - defter prvi*, izbor i prijevod: Ahmed Ananda, Maunagić d.o.o. – Mauna-Fe, Sarajevo, 2013.

Rumi, Mevlana Dželaludin, *Mesnevija III*, prijevod s engleskog jezika: Samir Delibegović-Dedić, PrintCom, Tuzla, 2004; drugo izdanje: FF Bihać: 2008

Rumi, Mevlana Dželaludin, *Mevlana Dželaludin Rumi: Jedino sve*, prepjevali: Aleksandar Đusić i Aleksandar Ljubiša, Lek San Dar, Beograd, 2010.

Seyed-Gohrab, A. A, "LEYLI O MAJNUN," *Encyclopædia Iranica*, online edition, 2009, available at <http://www.iranicaonline.org/articles/leyli-o-majnun-narrative-poem>

Teer, Yelena, „Research and translations of works by Nizami Ganjavi in Europe and USA", *Nizami Ganjavi Almanac*, Institute of Literature named after Nizami Ganjavi, Baku, 2021, str. 149-158.

Yahaqqi, Mohammad Ga'far, *Kratak pregled historije perzijske književnosti*, s perzijskog na bosanski preveli Ahmed Zildžić i Munir Drkić, Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“, Dobra knjiga, Sarajevo, 2018.

Yohannan, John David, „Did Sir Richard Burton Translate Sadi's Gulistan?“, *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, no. 3/4, Cambridge University Press, 1950, str. 185–188.

Zildžić, Ahmed, „Ogled o prijevodu i prevodiocima“, *Odjek*, vol. 7, no. 25, 2022, str. 53–58.